

บทที่ 8

พลวัตกระบวนการทุนทางสังคมชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาว วัดหลักสี่ในปัจจุบัน

ในวิจัยทุนทางสังคมในชุมชนชาติพันธุ์ ศึกษากรณีชุมชนมอญในกรุงเทพมหานคร ที่ได้กำหนดวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาพัฒนาการทุนทางสังคมของชุมชนมอญในกรุงเทพมหานคร 2. เพื่อศึกษาพลวัตกระบวนการทุนทางสังคมของชุมชนมอญกรณีศึกษาในปัจจุบัน 3. เพื่อใช้เสนอเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายการบริหารสังคม และการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชนสำหรับชุมชนชาติพันธุ์ทุกระดับในประเทศไทย ในข้อมูลปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาว วัดหลักสี่ที่เปลี่ยนผ่านสังคมประเพณีมาจนถึงปัจจุบันในบทที่ 5 และ 6 และ 7 ในบทนี้ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ให้เห็นพลวัตกระบวนการทุนทางสังคมของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยมองถึงองค์ประกอบ 2 ส่วนหลักของกระบวนการทุนทางสังคม คือ ส่วนที่เป็นกระบวนการทุนทางสังคม และส่วนที่เป็นปัจจัยแวดล้อมของกระบวนการ ส่วนที่เป็นกระบวนการทุนทางสังคม เป็นการมองถึง ระบบคิด วิธีปฏิบัติ และผลลัพธ์ที่เกิดจากระบบคิดและวิธีปฏิบัติ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการที่คนในสังคมชุมชน เกิดการรับรู้ เรียนรู้ และนำไปสู่การยกระดับจิตสำนึก การจัดระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่มุ่งไปสู่ความเกื้อกูล เอื้ออาทร แบ่งปัน เห็นแก่ส่วนรวม เป็นต้น ส่วนที่เป็นปัจจัยแวดล้อม กระบวนการทุนทางสังคม หมายถึง เจือปน ปัจจัย กระแส หรืออิทธิพลจากภายนอกที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการทางสังคมของชุมชน ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นรูปธรรม เช่น เงินทุน เครื่องมือ บุคลากร ที่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก และส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีจากภายนอกที่มีผลกระทบต่อระบบคิด และวิธีปฏิบัติของคนในชุมชน

1. ทิวทางสังคมช่วงสังคมก่อนสังคมทันสมัย

(Pre Modern Period)

ในช่วงสังคมดั้งเดิมของเมืองโบราณในยุคทวารวดี และสังคมประเพณีช่วงกรุงศรีอยุธยา มาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทิวทางสังคมของชุมชนที่มีลักษณะร่วมกันคือเป็นเมืองท่าทางการค้า ระบบคิดภายใต้พลวัตกระบวนการทิวทางสังคมในสังคมประเพณีของชุมชน พบว่ามีพื้นฐานทางการค้า การติดต่อกับต่างประเทศ ชุมชนมอญในทวารวดี ได้รับอิทธิพลปัจจัยภายนอกทางศาสนาพุทธ พราหมณ์ และฮินดูจากอินเดีย จึงส่งผลให้สภาพแวดล้อมและโครงสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชนมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม การแสดงตัวตนทางชาติพันธุ์ จากภาษาศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม อันเป็นการสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของความเป็นชาติพันธุ์มอญดั้งเดิม ความเป็นกลุ่มก้อนของชาติพันธุ์ และเป็นความอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ อิทธิพลของศาสนา ความเชื่อ เครือญาติช่วยยึดโยงกลุ่มชาติพันธุ์เข้าด้วยกัน ระบบคิดในการสืบทอดศาสนาเป็นคติธรรมซึ่งปรากฏเป็นหลักฐานทางโบราณคดี องค์ประกอบภายในทางด้านภาษามอญโบราณ ศิลปะ วัฒนธรรม ศาสนา เป็นภูมิปัญญาชุมชนที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ นอกจากนี้ยังพบว่า สถาปัตยกรรมมหากษัตริย์มีความสัมพันธ์กับชาวบ้านในแนวตั้ง (Vertical) การเทิดทูนพระมหากษัตริย์ และเชื่อว่าเป็นผู้ปกครองที่มีคุณธรรม ดังนั้นกระบวนการทิวทางสังคมในสังคมประเพณีช่วงแรกจึงเป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางภาษา ศาสนา ศิลปะ และภูมิปัญญา มีการบูรณาการความแตกต่างของกลุ่มวัฒนธรรม ดังนั้นทิวทางสังคมของชุมชนมอญทวารวดีผ่านกระบวนการเรียนรู้ปรับตัว สร้างภูมิปัญญา และภาษาเพื่อใช้ในการสืบทอดไปยังลูกหลานมอญในช่วงต่อมาพัฒนาการของชุมชนในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในช่วงกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นช่วงที่ฟื้นความเป็นชาติจากผลกระทบจากภาวะสงคราม มีการอพยพเคลื่อนย้าย รวมกลุ่มเพิ่มความมั่นคง การสร้างอัตลักษณ์กลุ่ม และสร้างความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม อาชีพมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรในท้องถิ่น วิธีการผลิตเพื่อการบริโภคในการดำเนินชีวิตของชุมชนชาวนา ช่วงก่อตัวของทิวทางสังคมของชุมชน สะท้อนในช่วงอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานในเมืองไทย ตั้งบ้านเรือนตามแหล่งน้ำบ้านเรือนสะท้อนถึงภูมิปัญญา และสอดคล้องกับลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม นิยมอยู่กันภายในหมู่ญาติพี่น้อง และเครือญาติ ภายใต้โครงสร้างทางสังคมของชุมชนไม่ซับซ้อน ชุมชนมอญมีศาสนาพุทธเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจ เป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้ การสืบทอดภูมิปัญญา ศิลปะ ภาษา กล่อมเกลา ประเพณี พิธีกรรม วัฒนธรรม และความเชื่อ เป็นองค์ประกอบภายในชุมชนที่ช่วยสร้างบรรทัดฐาน (Norms) ทางสังคม การปกครองใช้จารีตประเพณีและคุณธรรมของผู้นำ

และพระมหากษัตริย์เป็นเครื่องมือในการปกครอง ระบบคิดและวิถีปฏิบัติของชุมชนภายใต้ระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นเงื่อนไขช่วยถักทอสายใยบุคคล กลุ่ม เครือญาติ ความสัมพันธ์ในโครงสร้างของชุมชนให้เหนียวแน่นมากยิ่งขึ้น และช่วยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้

ดังนั้นทุนทางสังคมภายในชุมชนสังคมประเพณีได้มีพัฒนาการขึ้นมาจากความสัมพันธ์ทางสายเลือดและการแต่งงานในกลุ่มเครือญาติ และกลุ่มชาติพันธุ์ภายในชุมชนมอญ นับแต่เริ่มรื้อฟื้นความเป็นชาติพันธุ์ของคนมอญ กลุ่มชนชาติอพยพมาตั้งชุมชน การได้รับการปลูกฝังให้สำนึกในสายเลือดความเป็นมาหรือรากเหง้าเผ่าตระกูลของตนคตินิยมและคตินิยมทางศาสนาช่วยโยงความสัมพันธ์วิถีชีวิตในอดีตกับปัจจุบันจากการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ผ่านการสืบทอดทางประวัติศาสตร์ชาติและประวัติศาสตร์ชุมชน

สถาบันศาสนา สถาบันกษัตริย์ และสถาบันครอบครัว มีบทบาทต่อกระบวนการเรียนรู้ของปัจเจก กลุ่ม และเครือญาติ ความมีคุณธรรมของผู้ปกครอง การขัดเกลาจากครอบครัว และหลักธรรมคำสอนทางศาสนา ทำให้เกิดจิตสำนึกชุมชน เพราะแก่นของพุทธศาสนาช่วยให้เกิดการเรียนรู้ แบ่งปัน เสียสละ ให้ความช่วยเหลือ และเกื้อกูลกัน ให้ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันระหว่างสองชาติพันธุ์ทั้งไทยและมอญได้สร้างประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เรื่องกำลังกองทัพ แรงงาน สิทธิ ความเท่าเทียม โอกาสทางสังคม ได้สิทธิในการนับถือศาสนา การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิม

ระบบความสัมพันธ์ของผู้คนภายในชุมชนมอญในช่วงรัชกาลที่ 3 มีการปรับตัวกับความเปลี่ยนแปลงของการอพยพประชากรกลุ่มใหม่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนของกลุ่มคนจีน ทำให้เกิดการผสมผสานแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกัน ผ่านการแต่งงาน การสร้างครอบครัวใหม่ ระบบคิดในการบริหารชุมชนแต่เดิมมาใช้หลักผู้ใหญ่ดูแลเด็กหรือครอบครัวดูแลครอบครัว คนมอญกับคนจีนมีการนับถือบรรพบุรุษและผู้อาวุโสคล้ายคลึงกัน รวมทั้งต่างก็มีประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาบรรพบุรุษเหมือนกัน ซึ่งเป็นระบบคิดทางตะวันออกที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธ แต่จะต่างกันที่มอญนับถือพุทธรูปหินยาน ส่วนคนจีนนับถือพุทธรูปหินยาน ความสอดคล้องกันทางวัฒนธรรมดังกล่าว ทำให้ทั้งสองกลุ่มชนสามารถดำรงความสัมพันธ์ของครอบครัวเครือญาติของกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ได้ จนเป็นที่มาของครอบครัวขนาดใหญ่ หรือในลักษณะของครอบครัวขยาย ซึ่งเป็นลักษณะของครอบครัวส่วนใหญ่ในชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาว วัดหลักสี่ ประกอบกับในวิถีของสังคมเกษตรที่เป็นมาตั้งแต่การก่อตั้งตัวของชุมชน ด้วยอาชีพทำนา ปลูกผัก ของชาวบ้าน แรงงานคือทรัพยากรที่สำคัญ ในวิถีการผลิตเพื่อการบริโภคจะมีการสะสมแรงงาน ซึ่งก็คือแรงงานลูกหลานในครัวเรือนนั่นเอง ผลผลิตที่ได้ นอกเหนือจากการบริโภค

ก็มักนำมาแบ่งปันกัน อันเนื่องจากระบบความสัมพันธ์ที่ต้องช่วยเหลือกันในด้านแรงงาน และความร่วมมือต่าง ๆ เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นต้น

ทุนทางสังคมของชุมชนสังคมประเพณี พบว่า เกิดขึ้นจากกิจกรรมรวมหมู่ (Collective Activity) ซึ่งก็คือความเป็นกลุ่มก้อนที่มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตชุมชน โดยมีประเพณี และพิธีกรรม ช่วยทำให้สมาชิกชุมชนได้มีโอกาสดำเนินกิจกรรมร่วมกัน และสร้างเป็นบรรทัดฐานภายในกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์

2. ทุนทางสังคมในช่วงสังคมทันสมัย

(Modern Period)

จากการเปลี่ยนผ่านช่วงพัฒนาการทุนทางสังคมมาสู่สังคมทันสมัยตอนต้น (Early Modernized Society) กระบวนการทุนทางสังคมสะท้อนถึง สถานะทางอำนาจของชุมชนในการจัดการ ควบคุมทุน และเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน เมื่อชุมชนต้องมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกทำให้ทุนทางสังคมต้องปรับตัวไปตามบริบทของชุมชนในหน่วยสังคมย่อย ๆ เช่นภายในกลุ่มชาติพันธุ์หรือชุมชนชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ มีลักษณะทุนทางสังคมที่โดดเด่นและมีความเฉพาะตัว (Unique) ความสัมพันธ์ของชาติพันธุ์ที่ครอบครัวเป็นฐาน (Ethnicity-Based Family) ทำให้เกิดกระบวนการทุนทางสังคมในแนวราบ โดยมีอัตลักษณ์เป็นกฎเกณฑ์ (Rules) และบรรทัดฐาน กฎ ระเบียบ ข้อห้าม ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายในของอัตลักษณ์ทางด้านศาสนา และความเชื่อ นำมาใช้กำหนดระบบความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกภายในชุมชนจากองค์ประกอบของ ครอบครัว เครือญาติ ขยายต่อไปยังเครือข่าย

ปัจจัยภายนอกจากนโยบายของรัฐบาล ทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนเพื่อพลังภายในกลุ่มชาติพันธุ์ การผลิตข้าววัฒนธรรม ประเพณี ภาษา ภูมิปัญญา และจิตสำนึกเพื่อเป็นเงื่อนไขยึดโยงความเป็นกลุ่ม ทำให้เห็นถึงพัฒนาการทุนทางสังคมของชุมชน ที่เกิดจากระบบคิดและแบบแผนในการดำเนินชีวิตที่ยึดตามหลักคำสอนในศาสนาพุทธ เกิดการเรียนรู้ในการเสียสละช่วยเหลือ แบ่งปัน มีความเห็นอกเห็นใจผู้ที่ตกอยู่ในความทุกข์ยาก โดยที่ชุมชนได้มีการนำประเพณี พิธีกรรม ที่แสดงออกถึงความเชื่อและความศรัทธา มาเป็นยุทธวิธีทำให้คนได้มาร่วมทำกิจกรรมกัน ช่วยให้คนในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันเหนียวแน่นมากยิ่งขึ้น อีกทั้งคนมอญยังสามารถแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน ผ่านเงื่อนไขทางพิธีกรรม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ขณะเดียวกัน ความโดดเด่นเหล่านี้ได้ช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว เครือญาติ กลุ่มเพื่อน สถาบัน ทั้งภายในและภายนอก บนฐานความไว้วางใจ เชื่อใจ

ภายใต้ระบบคิดจากภาครัฐที่ส่งเสริมความเป็นหนึ่งเดียว ด้วยเหตุผลเรื่องความมั่นคงของประเทศ อิทธิพลของทุนจากภายนอกประเทศจากการเปิดการค้าเสรีจากสนธิสัญญาเบาว์ริงสะท้อนว่าการเปลี่ยนแปลงสังคมในช่วงดังกล่าวถูกกดดันจากรัฐในประเทศมหาอำนาจ และความจำเป็นของชนชั้นนำที่จะต้องนำพาประเทศให้รอดพ้นจากการถูกล่าเป็นประเทศอาณานิคมของชาติตะวันตก เช่น อังกฤษ และฝรั่งเศส ดังนั้นนโยบายการปฏิรูประบบราชการในระบบรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางไว้ที่กรุงเทพมหานคร ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 การปฏิรูประบบการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของคนมอญในกรุงเทพมหานคร และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ภาษามอญทั้งภาษาพูด และภาษาเขียนที่เคยใช้ในการสื่อสาร และเรียนรู้ในหลักศาสนาชุมชนที่ดำรงอัตลักษณ์ด้านภาษามอญ เปลี่ยนเป็นภาษามอญได้ลดบทบาทความสำคัญจนหมดสิ้น เพราะไม่มีใครในชุมชนที่พูดหรือเขียนภาษามอญได้อีกต่อไป และเมื่อชาวชุมชนเห็นว่าการรู้ภาษาไทยจะช่วยให้มีโอกาสในการเข้าถึงแหล่งงานได้มากกว่า ในที่สุดภาษามอญที่เป็นอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และคนมอญ ได้ลดความสำคัญลง เพราะไม่ได้มีการนำมาใช้ในชุมชนอีกต่อไป

ในช่วงชุดคลองเจ๊ก (คลองเปรมประชากร) การสร้างถนนสายอีสาน และเส้นทางรถไฟ ทำให้คลื่นประชากรกลุ่มคนจีน และคนไทย ได้อพยพเข้ามาหาแหล่งพักพิง และแหล่งทำกิน เช่นเดียวกับคนมอญหลายครอบครัวได้เคลื่อนย้ายถิ่นฐานจากแหล่งเดิมด้านตะวันออกย่านคลองบางตลาด คลองเกลือ มายังทุ่งตะวันตก ซึ่งเป็นแหล่งมอญหนองบัว (หลักสี่) แถบทุ่งบางเขน ทุ่งสีกันและดอนเมือง ชุมชนชาติพันธุ์มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ ผ่านการแต่งงาน การสร้างครอบครัว และการค้า โดยมีศาสนาพุทธจากพระสงฆ์มอญวัดหลักสี่ เป็นศูนย์กลางเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนมอญ กับคนจีน ด้วยความเชื่อที่มีพื้นฐานสาระพิธีกรรมบูชาผีบรรพบุรุษ และผู้อาวุโสที่ใกล้เคียงกัน ด้วยเป็นระบบคิดด้านคุณค่าทางตะวันออก (Asian Value) ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธนิกายหินยาน มหายาน ได้ช่วยในการปรับตัวระหว่างสองกลุ่มชาติพันธุ์ ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมช่วยยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว และเครือญาติ ภายในครอบครัวขยายของมอญ ซึ่งเป็นลักษณะของครอบครัวชานาที่สัมพันธ์กับวิถีการผลิต เช่น การทำนา และเกษตรกรรม ซึ่งที่ต้องใช้แรงงาน ความช่วยเหลือร่วมมือในกระบวนการผลิต มีการขอแรง ลงแขก เป็นต้น ดังนั้นทุนทางสังคมของชุมชนกรณีศึกษาในช่วงนี้ก็คือ กลุ่มกิจกรรม พิธีกรรม ประเพณี ช่วยให้เกิดกลุ่มกิจกรรม (Collective Activity) คือความเป็นกลุ่มก้อน ปึกแผ่น ที่มีฐานมาจากวิถีการดำรงชีวิตชุมชน มีเงื่อนไขสังคมประเพณีเป็นเครื่องมือในการถักทอ และประการสำคัญขององค์ประกอบภายในองค์ประกอบด้านครอบครัว

เครือข่าย ผู้นำ ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี ที่ส่งเสริมให้สมาชิกชุมชนได้มีโอกาสดำเนินกิจกรรมร่วมกันได้มีกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างบรรทัดฐานทางสังคม (Norms)

ในช่วงการพัฒนาชาติตามกระแสหลัก (ช่วงรัฐมีอำนาจ) พบว่าปัจจัยภายนอกหลายปัจจัยได้เข้ามามีอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ที่มาจากอุดมการณ์ทุนนิยมที่แทรกตัวผ่านนโยบายของรัฐที่มีอำนาจเหนือกว่า (Hegemony) สร้างค่านิยม และความคิดตามชาติมหาอำนาจตะวันตก นโยบายในการพัฒนาประเทศที่นำมาใช้เป็นแผนพัฒนาระดับชาติ เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงการถูกกำหนดด้วยกระบวนการทัศน์ตะวันตก ที่นำมาสู่การสร้างกระแสนิยมที่เน้นการบริโภคในปริมาณมาก เพื่อหวังให้ตลาดเติบโต ซึ่งเป็นรูปแบบการพัฒนาที่ใช้เศรษฐกิจนำสังคม โดยเห็นพ้องกันว่า เมื่อเศรษฐกิจดีแล้วสังคมก็จะดีตามไปด้วย หากความเป็นจริงกลับไม่ได้เป็นเช่นนั้น การพัฒนาตามกระแสหลักทำให้ อัตลักษณ์ชุมชนถูกทำลายลง วิถีชีวิตชุมชนที่เคยพึ่งพิงผลผลิตทางการเกษตรต้องสูญสลายไปอย่างสิ้นเชิง เมื่อที่ดินที่เคยใช้ทำนาหล่อเลี้ยงชีวิตครอบครัว ได้ถูกทยอยเวนคืนกลับไปจนหมด ชาวบ้านจึงต้องปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพ ด้วยการกลายเป็นแรงงานในภาคเมือง

ช่วงสังคมเปลี่ยนผ่านระบบคิดจากความทรงจำในเรื่องเล่าของชุมชน ถึงความยิ่งใหญ่ของมอญสะเทิม ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของชุมชน ที่ผู้อาวุโสของชุมชนบอกเล่าต่อกันมา สะท้อนถึงการให้คุณค่าและความรู้สึกภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ จากถิ่นฐานเดิมที่เคยเจริญรุ่งเรืองจนถึงขีดสุด และยังคงเป็นความทรงจำร่วมของชาติพันธุ์มอญ (Collective Memory) ในชุมชน มาจนถึงทุกวันนี้ แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนจะเกิดขึ้นตลอดเวลาก็ตาม

3. ทุนทางสังคมในช่วงหลังสังคมทันสมัย

(Post Modern Period)

พัฒนาการทุนทางสังคมของชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ ที่มีประวัติศาสตร์ชุมชนมายาวนานนับร้อยปี มาจนถึงปัจจุบันที่วิถีการดำเนินชีวิตไม่ได้พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเชิง ชาวบ้านหันมาพึ่งพิงระบบตลาดแรงงาน พึ่งพิงรัฐในด้านสาธารณูปโภค บริการ การก่อตัวเติบโต และเปลี่ยนแปลงของทุนทางสังคมที่มีมาอย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบันได้กลายเป็นพลังที่ชุมชนนำไปใช้ในการแก้ปัญหา อันสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของทุนในลักษณะต่าง ๆ ของชุมชนที่มีฐานมาจากทุนทางกายภาพ ซึ่งได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ ทุนด้านสังคมโดยเฉพาะทุนชาติพันธุ์ และความเป็นกลุ่มก้อนทางวัฒนธรรมเดียวกัน ไปสู่ทุนมนุษย์ ที่ในสมัยใหม่มักเป็นที่ยอมรับกันว่ามีความสำคัญต่อความเข้มแข็งของชุมชนมากที่สุด ประสพการณ์จากการเป็นชุมชนในเขตเมือง ที่

ได้ผ่านความเปลี่ยนแปลงและมีการปรับตัวในช่วงเวลาที่ผ่านมา ได้ถูกสั่งสมเป็นภูมิปัญญาของชุมชน ถูกปลูกฝังอยู่ในระบบคิดของครอบครัว อันมีพื้นฐานมาจากโครงสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว การนับถือบรรพบุรุษ ความเป็นกลุ่มก้อน ประกอบกับการส่งเสริมด้านการศึกษาให้กับลูกหลานในยุคหลัง ๆ ซึ่งได้กลายเป็นพลังที่ชุมชนสามารถนำมาใช้ป้องกันและแก้ปัญหา โดยสะท้อนให้เห็นเด่นชัดในเรื่องการบริหารชุมชนโดยภาคชุมชนเอง

แม้ชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ในฐานะของชุมชนแออัดจากมุมมองของภาครัฐ แต่ในสายตาของชุมชนละแวกเดียวกันกลับมองตรงกันข้าม ชุมชนศรัทธาศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่เป็นชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนใกล้เคียงและชุมชนในละแวกเดียวกันว่า ชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่เป็นชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่น ผู้นำเข้มแข็ง และชาวบ้านมีความสามัคคีกัน ด้วยมุมมองของเพื่อนบ้านจากชุมชนใกล้เคียงที่มองเห็นคุณค่าความเข้มแข็งของชุมชนบนพื้นฐานความสัมพันธ์ที่เป็นไปอย่างแน่นแฟ้นจากความเป็นสังคมเครือญาติ ที่ผ่านกระบวนการหลอมรวม (Melting pot) ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ (Multi-cultural) สะท้อนระบบคิดและวิถีปฏิบัติในด้านความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมของชุมชน ช่วยให้เกิดค่านิยมในความศรัทธาต่อศาสนา บรรพบุรุษ และผู้นำศาลเจ้าพญาสะโทงเม็งศาลเจ้าพ่อสมบุญ ภายใต้พิธีกรรมในวันฉลองเจ้าพ่อสมบุญ สะท้อนถึงการนับถือบรรพบุรุษซึ่งชุมชนยึดถือปฏิบัติใช้เป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิต ดังนั้นตลอดช่วงเวลาพัฒนาการในวิถีชีวิตของชุมชนจึงปรากฏระบบคิดชุดหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวของกลุ่มทางสังคมกลุ่มหนึ่งที่ปฏิสัมพันธ์กับสภาพการณ์แวดล้อมทั้งภายในและภายนอกชุมชน ตลอดถึงการนำพลังของชุมชนที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนโดยรวม ซึ่งล้วนเป็นพลวัตกระบวนการทุนทางสังคมในกระบวนการพัฒนาของชุมชนในทุกช่วงเวลา จนท้ายที่สุดแล้วกระบวนการทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนได้นำพาชุมชนไปสู่ความเป็นปึกแผ่น ความสมานฉันท์ และการความเอื้ออาทรต่อกันในความหมายของชุมชนภายใต้วาทกรรมที่กลมกลืนกันของชุมชน ภายใต้กระบวนการทุนทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในชุมชนชาติพันธุ์ซึ่งเป็นกรณีศึกษา ภายใต้ระบบคิดในสร้างค่านิยมในความเชื่อ ความศรัทธา พบว่า ศาสนาเป็นองค์ประกอบภายในด้านประวัติศาสตร์ของชุมชนที่สำคัญที่ช่วยให้เกิดจิตสำนึกรักถิ่นฐาน จากการเป็นชุมชนซึ่งมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนที่ยาวนาน ระบบคิดของชุมชนจึงเกี่ยวโยงกับเรื่องราวของบรรพบุรุษชุมชนในอดีต ซึ่งมีความสัมพันธ์กับศาสนาพุทธเป็นหลัก ในขณะที่เดียวกันความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นเกิดจากความสัมพันธ์กันทางสายเลือด ชุมชนรวมเป็นกลุ่มคนมอญ เครือญาติ และพัฒนาเป็นหมู่บ้านและชุมชน พบว่าพระสงฆ์มอญ และผู้นำชุมชนมอญ เป็นผู้นำทางความคิดและศูนย์รวมจิตวิญญาณของความเป็นกลุ่มของคนมอญมาโดยตลอด

ทุนทางสังคมเดิมที่มีในชุมชน เช่น สถาบันศาสนา ในช่วงสังคมประเพณี (Traditional Society) คนมอญที่อพยพเข้ามาอยู่ในกรุงเทพมหานครได้ยึดพระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางจิตใจ จากพัฒนาการของชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้าน และพระสงฆ์มอญในการสร้างวัดหลักสี่ เพื่อบำรุงพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไปในหมู่คนมอญ โดยมีหลวงปู่ดำ พระมหาเริ่ม และหลวงปู่ขาว เขมาราโม เป็นผู้นำทางความคิดและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน สถาบันศาสนาในปัจจุบันวัดหลักสี่จึงเป็นภาพตัวแทนที่แสดงถึงอัตลักษณ์ทางด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรมของคนมอญ และยังเป็นศูนย์กลางที่ยึดเหนี่ยวความเป็นกลุ่มก้อนของกลุ่มชาติพันธุ์มอญในชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ที่ชาวบ้านผูกพันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

สถาบันผู้นำของสังคมชุมชนดังกล่าว มีอิทธิพลต่อความเป็นปึกแผ่น หรือความเป็นกลุ่มก้อน (Solidarity) ของชุมชนให้ดำรงสืบมา จึงทำให้เห็นว่า สมาชิกชุมชนมีความผูกพันใกล้ชิดกับผู้นำ ที่มาจากสายสัมพันธ์ในความเป็นเครือญาติ และมีความคุ้นเคยกับการถูกปกครองจากผู้นำที่ชาวบ้านยอมรับว่าเป็นคนมีคุณธรรม โดยเฉพาะคนมอญมักศรัทธาบุคคลที่เคยผ่านการบวชเรียนมาก่อน ซึ่งเป็นความเชื่อที่เกิดจากประสบการณ์ที่สั่งสมมาในอดีต

การให้ความไว้วางใจเครือญาติที่คุ้นเคยกันมา เพราะความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิด บ้านเรือนที่อยู่ใกล้กัน มีการไปมาหาสู่กัน รู้จักนิสัยใจคอส่วนตัว ทำให้รู้ว่าใครเป็นคนที่ดี น่าไว้วางใจ ให้เข้ามาปกครองได้ การปกครองชุมชนในอดีตที่มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำ จึงมีการดูแลทั่วถึงกันหมด

ดังนั้นวิธีการของชุมชนในการเลือกผู้นำชุมชนในอดีตซึ่งทั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านชาวบ้านจะเลือกจากบุคคลที่น่าเชื่อถือ และที่สำคัญต้องเป็นคนมีคุณธรรม ซึ่งไม่ใช่เรื่องยากที่จะตัดสินใจ เพราะเป็นเครือญาติกัน รู้จักกันมาตั้งแต่เด็กแล้วว่า คนนี้เหมาะสมหรือไม่ที่จะเข้ามารับใช้ชุมชน ซึ่งความเชื่อ ความศรัทธา และความไว้วางใจนี้ ผู้ที่จะมาเป็นผู้นำต้องสั่งสมกันมานาน และไม่ใช่เพียงตัวของผู้นำเท่านั้น ครอบครัว พ่อแม่ ญาติ ๆ ก็ต้องมีที่มาที่น่าเชื่อถือด้วย มีความเสียสละ และจะต้องทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นคนดี ชาวบ้านถึงจะยอมรับ ชาวบ้านจะคอยติดตามดูการทำงานตามที่พูดเอาไว้ก่อนได้รับเลือก สมัย ๆ ต่อ ๆ มาจะได้รับเลือกเป็นผู้นำอีกจะไม่มีใครสมัครเข้ามาเป็นคู่แข่ง เพราะชาวทุกคนบ้านได้ยอมรับ ก็จะได้รับเลือกให้เป็นผู้นำติด ๆ กันไปอีกหลายสมัย ดังเช่นกำนันบุญช่วย สุขความดี ที่ดำรงตำแหน่งนานถึง 42 ปี ด้วยคุณงามความดีของท่านเป็นที่ปรากฏเป็นรูปธรรมถึงความเสียสละที่ท่านมีให้กับบ้านเมือง ชุมชนที่ท่านอยู่ ชุมชนข้างเคียง และประเทศชาติ ครั้นมาถึงรุ่นลูกชาย คือ ผู้ใหญ่นิกร สุขความดี ก็ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านหมู่ 2 เลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน โดยผู้ใหญ่นิกร หรือที่รู้จักกันในนามของ “ตากร” ได้ให้ความคิดเห็นต่อการบริหารชุมชนของผู้นำในอดีตและปัจจุบันที่มีความแตกต่างกันว่า

ชาวบ้านในสมัยก่อนนั้นปกครองง่าย หากเขาเชื่อในตัวผู้นำแล้ว ก็แล้วแต่ผู้นำ เพราะใครจะเป็นผู้นำก็ต้องมีคุณธรรม การทำอะไรถ้ามีธรรมเป็นแก่น การจะไปทำอะไรที่ไม่ชอบมาพากลก็จะเกิดได้ยาก แต่ปัจจุบันมันไม่เหมือนเก่า ผู้นำเก่า ๆ จะต้องสร้างความศรัทธาจากชาวบ้านให้ได้ อย่างกำนันบุญช่วย พ่อผม เป็นกำนันที่ทุ่มเททั้งชีวิตให้กับชาวบ้าน จนชาวบ้านเขาเชื่อ เขาศรัทธา แม้แต่การเลือกกำนัน หรือผู้ใหญ่บ้านต่อมาในหลัง ๆ นี้ เวลาไปพูดกับชาวบ้านก็จะประกาศว่า จะทำให้ดีเหมือนกำนันบุญช่วย

ระบบเครือญาติ ภายในสถาบันครอบครัว พบว่าทุกคนในชุมชนก็คือกลุ่มเครือญาติที่มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือดโดยตรง หรือโดยการแต่งงาน หรือคุ้นเคยกันจนนับถือเป็นพี่น้อง เป็นพวกพ้องเดียวกัน ซึ่งชาวบ้านสามารถโยงเข้ามาให้เกี่ยวดองเป็นเครือญาติกันได้โดยไม่มีเงื่อนไข

ระบบเครือญาติในอดีต เกิดจากการเคลื่อนย้ายประชากรในรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) จากการอพยพเข้ามาของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น โดยเฉพาะกลุ่มครอบครัวคนจีน และคนไทย ชุมชนกำหนดสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์จากการแต่งงานเพื่อสร้างความเท่าเทียมทางสังคมและเศรษฐกิจระหว่างชาติพันธุ์ เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมได้ขยายพื้นที่จากความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ออกไปเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม ชุมชนมีการสื่อสาร แลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ผ่านประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ภายใต้ระบบสังคมที่เท่าเทียมกัน การมีคตินิยมและความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาบรรพบุรุษเหมือนกัน เช่นคนมอญกับคนจีนมีการนับถือบรรพบุรุษและผู้อาวุโส มีการนับรุ่น และมีประเพณีวัฒนธรรมเคารพในสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นระบบคิดทางตะวันออก (Asian Values) โดยได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธต่างนิกาย กล่าวคือ คนมอญนับถือพุทธนิกายหินยาน ส่วนคนจีนนับถือพุทธนิกายมหายาน ในขณะที่คนไทยนำความเชื่อเรื่องการตั้งศาลพระภูมิมาจากลัทธิพราหมณ์ และกฎแห่งกรรมจากพุทธศาสนา

3.1 มิติความขัดแย้งกับการก่อสร้างสำนึกชุมชนที่รักถิ่นฐาน

เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในการจัดระเบียบชุมชน เมื่อชุมชนมีการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยมากขึ้น สังคมมีความสลับซับซ้อน เกิดการเคลื่อนย้ายของคนจากที่อื่นมาอยู่ในชุมชนมากขึ้น การยกประเด็น “คนที่นี่ กับคนที่นี่” จึงเป็นพื้นที่ทางสังคมของคนที่อยู่มาในชุมชนมาก่อน “คนที่นี่” ในมุมมองของชาวบ้านก็คือ คนที่มีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีต รู้ลึกรัก และห่วงหาชุมชน อยากให้ชุมชนอยู่กันอย่างมีความสุข และที่สำคัญ ต้องมาร่วมประเพณีฉลอง

เจ้าพ่อสมบุญและประเพณีอื่น ๆ ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ส่วนความหมายของ “คนที่อื่น” ก็คือ คนที่ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชน ที่ไม่มีความสัมพันธ์กับชุมชนในกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน ไม่เคยมาร่วมงานฉลองเจ้าพ่อสมบุญและงานประเพณีที่ทางชุมชนจัดขึ้น

ดังนั้นการเข้าร่วมในประเพณีฉลองเจ้าพ่อสมบุญเป็นเงื่อนไขในการสร้างความยอมรับ ความแตกต่างหลากหลายของผู้คน แสดงถึงความเป็นพวกเดียวกัน หรือสำนึกร่วมของคนในสังคม ชุมชนที่มีความเกี่ยวโยงกัน ความแตกแยกเพราะไม่เข้าใจกัน ในการบริหารชุมชน และโครงการ บ้านมั่นคง ทำให้เกิดความขัดแย้งกัน ในที่สุดชาวบ้านได้เรียนรู้ จากคำพูดซึ่งสะท้อนการให้ความหมายความขัดแย้งจากคนในชุมชน ว่า

ช่วงนั้นเราไม่ได้ทะเลาะกันนะ เราแค่แสดงความคิดเห็นกัน พูด่าง ๆ คือ ชาวบ้าน เขาไม่ได้รับข้อมูล เพราะเจ้าหน้าที่เขาจะเข้ามาพูดเรื่องการออมเพื่อกู้เงินสร้าง บ้านในช่วงเวลากลางวัน ชาวบ้านเขาออกไปทำงานข้างนอกกันหมด กว่าที่จะกลับ เข้ามาก็ 5-6 โมงเย็นเข้าไปแล้ว เข้าม่า 4 ตี 5 ก็ออกไปใหม่ ก็เป็นอย่างนี้มา ตลอด ที่นี้ในชุมชนจะมีคนอยู่กันไม่กี่คน ก็มีฉิ้น มียายตุ๊ก แจ็ค ยายแห้ว อ้อ เปี้ยก ป้าแมว ยายนุช ก็อย่างที่เห็น วันทำงานในชุมชนเราจะเจียบมาก ไม่ใช่เขาไม่ ใลใจ แต่เขาต้องออกไปทำงานข้างนอกกัน ตอนนั้นเป็นเทอมหลังของรัฐบาล ทักษิณ คือยังงี้...มีเจ้าหน้าที่เข้ามาบอกว่าให้ชาวบ้านออมเงิน และมีสิทธิกู้เงิน มาสร้างบ้านอะไรทำนองนี้ แล้วเขาก็กลับออกไป ชาวบ้านบางคนเขาก็เห็นดีด้วย ก็ตั้งแต่นั้นชุมชนเราก็เริ่มมีกลุ่มออมทรัพย์ ก็หลาย ๆ บ้านนั้นแหละที่เขาเห็นด้วย เพราะเขากลัวถูกไล่ที่ ช่วงปี 2546-2547 ตอนนั้นมันมีกระแสเรื่องไล่รื้อกันมาก ชุม ชนเราเองตรงข้ามหลังวัดหลักสี่เขาก็ลุกฮือขึ้นมาประท้วงกัน เห็นว่ามีถ่ายวิดีโอไป ร้องเรียนกันถึงเขตโน่น ที่นี้พอเจ้าหน้าที่เขากลับมาอีกที ก็บอกจะรื้อบ้านทำโครงการบ้านมั่นคง ชาวบ้านแตกตื่นกันใหญ่ แต่ความจริงในเรื่องการออมเริ่มต้นได้ดี ชาวบ้านเขาก็ให้ความร่วมมือกันมาก สมัครเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์นับร้อยคน เลยทีเดียว แต่มาตอนหลัง ๆ ก็เลิกล้มกัน แต่คนที่เขาตั้งใจก็ยังฝากกันอยู่ ไปร่วม กับสหกรณ์ในชุมชนที่ไปทางวัดเทวสุนทร

กระบวนการเรียนรู้จากการพัฒนาในสังคมทันสมัยช่วงต้น ๆ ชาวชุมชนไม่ค่อยมีโอกาส พบเจอกันได้มากเหมือนสังคมในอดีต เพราะทุกคนก็ต่างต้องหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องตัวเองและ ครอบครัว อันเป็นอิทธิพลจากนโยบายการพัฒนาของภาครัฐที่กระตุ้นให้มีการพัฒนาตามกระแส หลัก การปรับตัวเพื่อเข้าถึงวัฒนธรรมเมืองก็ยังมีสิ่งดี ๆ ที่ชาวชุมชนได้รับการมีโอกาสทางการ

ศึกษาบุตร ซึ่งส่งผลต่อโอกาสในการเข้าถึงแหล่งการจ้างงาน โดยเฉพาะทำให้ชาวชุมชนหลายครอบครัว มีอาชีพการงานที่มั่นคง ในอาชีพข้าราชการ เช่น ทหาร ตำรวจ เป็นพนักงานหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐวิสาหกิจ เช่น การสื่อสารแห่งประเทศไทย การบินไทย กรมสรรพากร พนักงานห้างสรรพสินค้า บ้างก็ไปเป็นลูกจ้างตามหน่วยงานราชการและรัฐวิสาหกิจ ร้านขายอาหารสด ร้านตัดผม ร้านขายชีวิตแบบคนเมือง (Urbanism)

กลไกชุมชนในค่านิยมของชาวบ้านในการเลือกผู้นำ พบว่า ชาวบ้านจะยอมรับผู้นำที่มีความสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติ ลูกหลานมอญในชุมชน โดยมองว่าชุมชนที่อยู่มาได้ทุกวันนี้ก็เพราะเคยมีผู้นำที่ดี มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม

จากปัญหาที่เคยเกิดขึ้นนำมาเป็นบทเรียน และถ้าลูกหลานมอญได้เป็นผู้นำคนที่เขามาเวลาอย่างคนแก่คนแก่ในที่มีความรู้ มีประสบการณ์จะได้มาช่วยกัน ให้ความเห็น ช่วยกันคิด ช่วยกันหาทางออก ส่วนคนอื่น ๆ พวกพี่น้องที่เป็นเครือญาติกันในชุมชนก็จะได้มามีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าและอยู่ต่อไปได้ เพราะอย่างน้อยก็เป็นสำนึกของชุมชนที่มีความรับผิดชอบ และจะช่วยกันจัดการปัญหาที่มันกำลังเกิด

ในด้านจิตสำนึกสาธารณะของชาวบ้านพบว่าเกิดจากการเรียนรู้จากปัญหา และที่มาของปัญหาซึ่งเป็นสาเหตุของความขัดแย้งภายในชุมชน พบว่า กระบวนการเรียนรู้จากปัญหาของชาวบ้านในการตัดสินใจเลือกผู้นำ

ในสมัยปู่ย่า ผู้นำชุมชนจะต้องเป็นผู้ที่มีศักดิ์ศรี เป็นผู้ที่เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าของตัวเองและพวกพ้อง ซึ่งในการปกครองชุมชน จากผู้นำที่ชาวบ้านได้เลือกมาจากชาวบ้านที่มีความน่าเชื่อถือ เป็นคนดี และเป็นลูกหลานมอญในชุมชน ช่วงที่มีการกระจายอำนาจในการปกครองขึ้นมา ที่เขาให้ยกเลิกกำนันและผู้ใหญ่บ้าน แล้วให้มีการเลือกประธานชุมชน ในช่วงนั้นชาวบ้านเขาก็ไม่ได้ไปยุ่งเกี่ยว เพราะแต่ละคนต้องออกไปทำงานข้างนอกชุมชน มันก็เหมือนการปล่อยปละละเลยชุมชนเราเองไปด้วย พวกคนแก่ ๆ พวกเกษียณก็อยู่กันเฉย ๆ ไม่มีปากมีเสียงอะไร ที่นี้คนที่เขาเข้าใจเรื่องนี้ดี เขาก็เข้ามา พวกเราก็ไม่รู้เรื่อง ส่วนเด็กหนุ่มสาว หรือผู้ใหญ่ที่ยังไม่เกษียณ คือคนวัยในการทำงาน ก็ออกกันไปตั้งแต่เช้ามีด กลับมาก็ 5-6 โมงเย็น จนกระทั่งมารู้อีกทีก็ตอนเจ้าหน้าที่พอช. เขามาบอกว่าจะรื้อบ้านแล้วสร้างให้ใหม่ แต่ชาวบ้านจะต้องออมเงินกันก่อน แล้วเขาจะให้กู้ ที่นี้ก็ต้องมานั่งพูดคุยกันเป็นเรื่องเป็นราว ถ้าไม่ทำอะไรสักอย่าง มันก็จะไปกันใหญ่ ชุมชนเก่าแก่ของเรา กำลังจะจบสิ้นลงไปจริง ๆ เพราะคนแก่ ๆ เขากลัวการเป็นหนี้

จิตสำนึกในการรวมกลุ่มของชาวบ้าน เกิดจากความหวังใยอนาคตของชุมชนที่กำลังเจอปัญหาวิัยรุ่น ยาเสพติด ที่อยู่อาศัย พบว่าเป็นสาเหตุทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้รวมกลุ่มกัน

ซึ่งผลจากการรวมตัวกันเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน จากกลุ่มเล็ก ๆ ขยายเป็นกลุ่มใหญ่ ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม ซึ่งชาวบ้านทุกคนรู้สึกภูมิใจในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาชุมชน เพราะได้เรียนรู้จากเหตุการณ์ของชุมชนในอดีตว่า ปัญหาชุมชนที่เกิดขึ้น เพราะการขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน และเมื่อทุกคนได้รับความเดือดร้อนจึงต้องลุกขึ้นมาต่อสู้กัน ดังตัวอย่างคำพูดของตากร ว่า

ทางการเค้าจะทำอะไร เรายกให้ความร่วมมือ แต่ไม่ได้เข้าไปรับรู้ว่าเขาทำกัน ไม่คิดอะไร สุดท้ายเห็นมาบอกว่า มีคนมาวัดที่ดินตรงนั้นตรงนี้ในชุมชน เขาจะไล่ออกกันแล้ว ชาวบ้านตกใจกันใหญ่ ทีนี้พวกเราเลยรวมตัวกันขึ้นมา ตอนนั้นเวลาพอมีงานอะไรในชุมชนก็จะตื่นตัวมาร่วมงานกันมากขึ้น เช่น การรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด การให้ความรู้เรื่องโรคเอดส์ คนเฒ่าคนแก่มากขึ้นทั้งนั้น เด็ก ๆ ก็มาด้วย ส่วนใหญ่จะมาเจอกัน พูดคุย ถามไถ่ทุกข์สุข และเป็นโอกาสที่จะได้พูดคุยปัญหาของชุมชนเราไปด้วย

ชาวบ้านเรียนรู้ว่าในช่วงแรกยังไม่คุ้นเคยกับกระจายอำนาจการปกครอง ในเรื่องผู้นำชุมชน และคณะกรรมการชุมชน ขาดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการกระจายอำนาจ ซึ่งชาวบ้านจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารชุมชน ความเคยชินกับการปกครองที่มีมาแต่อดีต การเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากระบบการเมืองการปกครองของภาครัฐ ให้เลือกผู้นำและคณะกรรมการชุมชน

ผู้นำที่มาจากกลุ่มคนที่ไม่ได้มีความผูกพันในประวัติศาสตร์ความเป็นมา ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ซึ่งหลอมรวมมาเป็นทุนทางสังคมของชุมชน ผู้นำใหม่จึงไม่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน ขณะที่ผู้นำและคณะกรรมการชุมชน หน่วยงานภาครัฐทำงานไม่ประสานกับชาวบ้าน โครงการต่าง ๆ ที่เข้ามาก็ไม่เคยชี้แจงให้เห็นผลดีผลเสียที่ชัดเจน หากชาวบ้านไม่รู้ข้อเท็จจริง หรือไม่มีข้อมูลเพียงพอ ก็สร้างความหวาดระแวงให้เกิดขึ้นได้ ความขัดแย้งกันภายในชุมชนรุนแรงถึงขั้นต่อต้านโครงการของรัฐในหลาย ๆ โครงการที่ตามมา ดังเสียงที่สะท้อนว่า “โครงการต่าง ๆ ที่เข้ามา ไม่ใช่ว่าไม่เคยให้ความร่วมมือ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้น ได้สร้างความหวาดระแวง และไม่ไว้วางใจกันเสียแล้ว”

การลดลงของทุนทางสังคมเมื่อชาวชุมชนขาดความเชื่อถือในผู้นำและคณะกรรมการชุมชน จึงแสดงออกด้วยการเพิกเฉย ไม่รับรู้หรือให้ความร่วมมือในกิจกรรมชุมชน ไม่เข้าร่วมประเพณีชุมชน ซึ่งเป็นที่มาความไม่ไว้วางใจหน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน และมูลนิธิต่าง ที่จะเข้ามาในชุมชน ความผูกพันของชาวบ้านในชุมชนจากความเป็นเครือญาติและความรู้สึกดี ๆ ที่เคยมี

ให้กัน พบว่า ช่วยลดความขัดแย้ง การแบ่งฝักแบ่งฝ่าย ตัวใครตัวมัน เพราะการเรียนรู้ว่าปัญหาต้องร่วมกันแก้ไข และทุกคนในชุมชนที่จะต้องหันหน้ามาร่วมมือกัน

การเรียนรู้ การเปิดมิติการยอมรับ ได้สร้างความไว้วางใจกันมากขึ้น ความผูกพันของชาวบ้านช่วยให้เกิดการร่วมมือการแก้ไขปัญหาชุมชน ทำให้สามารถแก้ปัญหาชุมชนได้หลายประเด็น ดังเช่น ปัญหาคอกขิงขิงราว ลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ และอาชญากรรม ซึ่งนับตั้งแต่ชาวบ้านหันมาร่วมมือกันเฝ้าระวัง และเป็นหูเป็นตา ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วม รับรู้เรื่องราวความเป็นไปของชุมชนมากกว่าเก่า ในช่วงปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมาผู้นำชุมชนได้พยายามจัดให้มีกิจกรรมการมีส่วนร่วมภายในชุมชนเพื่อกระชับความสัมพันธ์ของชาวบ้านภายในชุมชนมากขึ้น เพราะชาวบ้านเห็นประโยชน์ของการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ทำให้เด็กวัยรุ่นเริ่มเปลี่ยนทัศนคติ ยอมรับและเข้าใจถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วม โดยการเข้ามาเป็นอาสาสมัครตำรวจบ้าน การเสียสละเวลา กำลังทรัพย์ ร่วมมือในกิจกรรมชุมชน เกิดการเรียนรู้ มีมุมมองที่เปิดกว้างขึ้น

ในกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้รับมาจากภายนอกชุมชนที่แตกต่างกันไป การแลกเปลี่ยน ถกเถียง แสดงความคิดเห็น ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ชาวบ้านควบคุมด้วยตนเอง เพื่อบรรทัดฐานทางสังคม (Norms) ที่สามารถนำมาถ่ายทอดได้จากการกล่อมเกลากจากการสอนโดยตรงจากของสมาชิกภายในครอบครัว การพูดคุยผู้อาวุโสในวัยเดียวกัน ระหว่างรุ่น เพื่อแลกเปลี่ยนความคิด ความรู้ และประสบการณ์ การเล่าประวัติศาสตร์ชุมชนในอดีต และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับครอบครัว เพื่อนบ้าน และชุมชน โดยมีผู้นำช่วยขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ช่วยให้จิตสำนึกในสาธารณะ และเสียสละเพื่อส่วนรวม ดังกรณีของพี่แดง (รองประธานชุมชน) ความผูกพันที่มีต่อชุมชน ทำให้มีความห่วงใยต่ออนาคตของเด็ก ๆ ในชุมชน ทำให้ต้องเข้ามาจัดกิจกรรมร่วมกับเด็ก ๆ โดยเสียสละเวลา ร่วมมือกับมูลนิธิศุภนิมิตรสนับสนุนทุนการศึกษา อุปกรณ์การเรียน ด้วยความห่วงใยทำให้มองเห็นความสำคัญของอนาคตลูกหลานภายในชุมชน และเห็นความสำคัญของการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ จึงได้จัดกิจกรรมฝึกภาษาไทยในวันหยุดเรียน เพื่อให้เด็กได้มีกิจกรรม และเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรม และประเพณีของชุมชน โดยมาร่วมแสดงที่โรงลิเกด้านหน้าศาลเจ้าพ่อสมบุญ รวมถึงการออกไปแสดงในวันสำคัญของสำนักงานเขต และหน่วยราชการ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ลูกหลานของชุมชนที่รู้จักใช้เวลาให้เกิดประโยชน์กับตัวเองและชุมชน นอกจากนี้พี่แดงจะเป็นผู้มีบทบาทที่เด่นชัดมากในการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ของเครือญาติมอญภายในชุมชนทำให้ชุมชนที่เคยเงียบเหงาให้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง เป็นการเริ่มต้นของการสานความสัมพันธ์ของชุมชนอีกครั้ง หลังจากที่ชาวบ้านขัดแย้งกันมาอย่างรุนแรง

การเป็นผู้เริ่มในการจัดตั้งศูนย์บริการสุขภาพชุมชน โดยงบประมาณจากเขตหลักสี่ โดยได้รับการสนับสนุนจากกรุงเทพมหานคร ซึ่งเริ่มเปิดเป็นทางการหลังจากที่พี่แดงได้ไปอบรมอาสาสมัครสาธารณสุข (ออส.) โดยแบ่งเนื้อที่บ้านซึ่งเป็นบ้านเก่าของพ่อแม่ด้านติดสะพานปูนข้ามคลองเปรมประชากร การเปลี่ยนแปลงชาวบ้านในชุมชนในจิตสำนึกที่มีต่อการเสียสละต่อชุมชนโดยส่วนรวม ได้นำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มอื่น ๆ ได้เห็นความสำคัญของความเสียสละต่อชุมชน โดยใช้ความเป็นเครือญาติ และประเพณีฉลองเจ้าพ่อสมบุญเป็นเงื่อนไขยึดโยงความเป็นมอญ เพื่อเปิดมิติพื้นที่ของความหลากหลาย ช่วยลดความขัดแย้ง ทำให้ชาวบ้านทุกกลุ่มได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชุมชน บนพื้นฐานความเชื่อ ความศรัทธา ที่มีต่อเจ้าพ่อโทงเทง เจ้าพ่อสมบุญ ที่เชื่อมโยงถึงบรรพบุรุษของชุมชน ซึ่งรวมถึงหลวงปู่ขาว เขมราโหม และหลวงปู่ดำ ดังนั้นเงื่อนไขของประเพณี ได้ช่วยสร้างบรรทัดฐานของวัฒนธรรมที่พัฒนามาจากความสัมพันธ์ในความเป็นเครือญาติที่ผ่านกระบวนการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรม จากการแลกเปลี่ยนความคิดที่เป็นไปอย่างไม่เป็นทางการ (Informal interaction) และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความขัดแย้งที่เคยเกิดขึ้นในชุมชน

ชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่เป็นชุมชนซึ่งมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่ยาวนาน ชาวบ้านมีประสบการณ์และได้เรียนรู้ว่า ชุมชนพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นหากชาวบ้านให้ความร่วมมือ จากประสบการณ์ช่วงที่คนวัยทำงานออกไปทำงานนอกชุมชนกันหมด เหลือแต่คนแก่ เมื่อมีเจ้าหน้าที่เข้ามาก็ไม่เจอใคร โครงการต่าง ๆ ที่จะเข้ามาชาวบ้านก็ดำเนินการไม่ได้ แม้บางช่วงที่มีคนภายนอกย้ายเข้ามาแปลกหน้าแปลกตา ก็ไม่มีใครคาดคิดว่ามันจะมีปัญหา แต่พอมีความขัดแย้งเรื่องเงินกองทุน ชาวบ้านไม่ไว้ใจกัน ต่างคนต่างแยกตัวกันมันก็อยู่กันอย่างหวาดระแวงไม่รู้ว่าใครเป็นใคร ชาวบ้านรู้สึกถึงความไม่ปลอดภัย จำพ่ายพแล้วว่า “พวกไปทำงานไกล ๆ ต้องออกจากบ้านตั้งแต่ตี 5 พอจะเดินออกปากชอยต้องระจอกันออกไป เดินเฉย ๆ ไม่ได้ ก็คงกลัวคนแปลกหน้าเข้ามาเยอะ”

ดังนั้นพลวัตกระบวนการทุนทางสังคมในปัจจุบันของชุมชน ปัจจัยบุคคลที่มีจิตสำนึกจากการเรียนรู้และนำมาปฏิบัติของพี่แดงในความเสียสละ ความห่วงหาพันต่ออนาคตของชุมชน และเป็นความรู้สึกผูกพันที่อยู่ภายในชุมชนของชาวบ้านแทบทุกคน ทำให้มีเป้าหมายที่ต้องการให้ชุมชนได้มีการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น เป็นกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในการหาทางออกของปัญหาพร้อมกัน ทุกคนต้องช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ต้องร่วมมือกันในทุกกลุ่มและทุกวัย ที่ได้รับรู้ถึงปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นของชุมชน ซึ่งหมายถึงการล่มสลายไปของชุมชน ดังที่เห็นความพยายามทุกวิถีทางเพื่อการหาทางออกของชาวบ้านด้วยวิธีการที่แตกต่างกันไป ในช่วงแรก ๆ อาจดูเหมือนว่า

ชาวบ้านจะแตกแยกกัน ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งใช้ประเด็น “คนที่นี่กับคนที่นี่” การรวมกลุ่มพลังชาวบ้านเรียนรู้ว่าสามารถนำมาใช้เป็นเงื่อนไขในการต่อรองปัญหาการได้รู้ได้ ทูทางสังคมของชุมชนได้ก่อตัวขึ้นมาอย่างทีละเล็กละน้อยแล้วได้ขยายขอบเขตพื้นที่ออกมา จนกระทั่งมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นในประเด็นการรวมกลุ่มจากชาวบ้านกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีจิตสำนึกในการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับชุมชน ระหว่างกลุ่ม และขยายไปทั่วทั้งชุมชน ผลลัพธ์ของการรวมกลุ่มช่วยสร้างพลังนำไปใช้ประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาชุมชนในเรื่องอื่น ๆ เกิดขึ้นได้อย่างมีศักยภาพด้วยคำพูดที่สะท้อนถึงความผูกพันของพี่แดงที่มีต่อชุมชน “ต้องรักษาชุมชนเราไว้ให้ได้ ถ้าชุมชนหมดไปเราทุกคนก็หมดลงไปด้วย”

ทำให้เกิดระบบคิดในการความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มภายในชุมชนศิษย์หลวงปู่ชาวดลหาลี พี่แดงได้พยายามดึงองค์กรเอกชนมูลนิธิศุภมิตรเข้ามาสนับสนุนเรื่องทุนการศึกษา หาพ่อแม่อุปการะเด็กในครอบครัวที่ผู้ปกครองมีฐานะยากจน การเผยแพร่ข้อมูลเรื่องโรคเอดส์ และการสนับสนุนอุปกรณ์การศึกษา

จากความเป็นมาในพัฒนาการของชุมชนประกอบด้วยความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่มีพื้นฐานมาจากหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ (Multi-cultural) ซึ่งประกอบด้วย ครอบครัวมอญ จีน ไทย มาตั้งแต่ชุมชนเริ่มก่อตัวขึ้นมา นับเป็นเวลามากกว่า 200 ปี ศาสนา และประเพณีที่เป็นของชาวบ้านทุกกลุ่มชาติพันธุ์อย่างแท้จริงนั้น คืองานประเพณีฉลองเจ้าพ่อสมบุญ เจ้าพ่อโทงเทง ความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่คุ้นเคยกัน ศาสนา ประเพณี และความเชื่อช่วยเชื่อมโยง “คนที่นี่” ได้ขยายอาณาเขตไปมากกว่าที่สังคมประเพณีได้ให้ความหมายไว้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์มอญ เพราะชาวชุมชนได้ผสมกลมกลืนกันไปจนหมดแล้ว ความทรงจำดี ๆ และประเพณีดั้งเดิมเท่านั้นที่ยังคงมีอยู่ เมื่อรุ่นลูกหลานได้เกิดและเติบโตภายในชุมชน จนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนเช่นเดียวกับสมาชิกชุมชนคนอื่น ๆ มันก็คือชาวชุมชนด้วยกัน ดังที่ตากรเคยพูดว่า “ชาวบ้านที่นี่เหมือนเป็นพี่เป็นน้องกันหมด พี่น้องกันไม่ทำร้าย พี่น้องกันต้องให้อภัยกัน” ในความหมายที่ซ่อนอยู่ย่อหมายถึงความผูกพันที่มันมีมากกว่าจะไปทำร้ายกัน ใครจะมาก่อนมาหลังขอให้มีความรู้สึกห่วงหาอาทรของชุมชนของเราให้ดำรงอยู่ต่อไปได้ นั่นก็คือเป้าหมายที่ชุมชนรุ่นพ่อแม่ บรรพบุรุษ รุ่นของพวกเขาเอง และรุ่นลูกหลานเคยมีส่วนร่วมกัน ดังนั้นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาแต่ดั้งเดิมก็อาจเห็นความเป็นมาของชุมชนและเห็นใจคนที่เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขหรือมีประสบการณ์ในการต่อสู้ร่วมกันมา และมีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ความเป็นชุมชนในอดีตที่มีความสงบสุข มีความเป็นกลุ่มก้อนกันมายาวนาน รู้สึกถึงความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกัน มีความสามัคคี และมีผู้นำเป็นคนดี ชุมชนของเราจึงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี

ก็มันเห็น ๆ กันอยู่ ชาวบ้านจะมีจะจน ทั้งเด็ก หนุ่ม สาว ผู้ใหญ่ และคนแก่ จะยังงี้ ก็ต้องมางานวันฉลองเจ้าพ่อฯ ถ้าเป็นงานประเพณีอื่น ๆ ต้องมีของแจก ถึงจะมา แต่ถ้าเป็นวันฉลองเจ้าพ่อฯ มันก็น่าแปลกใจ มากันทุกคน และไม่ใช่เฉพาะคนในชุมชน นานา คนที่อื่น รอบ ๆ ชุมชน หรือที่ไกล ๆ เขาก็มากัน ไม่ต้องแจกอะไรเขาก็มากัน ก็ คนเขาศรัทธาเจ้าพ่อ ทำกันมาอย่างนี้ นานแล้ว ก็ตั้งแต่จำความได้ ก็ทำกันมา ตลอด

แต่ด้วยสภาพทางเศรษฐกิจของสมาชิกแต่ละครอบครัว ที่จะต้องดิ้นรนเพื่อความมั่นคง ในอาชีพและสถานะทางเศรษฐกิจ ด้วยความเป็นชุมชนในเมืองหลวงเช่นกรุงเทพมหานคร ซึ่งชาวบ้านต่างต้องแยกย้ายกันไปทำงานภายนอกชุมชน เพื่อให้มีรายได้มาดูแลสมาชิกให้มีความทัดเทียมกับครอบครัวอื่น ๆ ในละแวกชุมชน เป็นสาเหตุให้ชาวชุมชนในวัยทำงานส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีเวลามาพบปะกันเหมือนเมื่อก่อน ดังนั้นโอกาสที่จะพบเจอกันก็คือ วันสำคัญตาม ประเพณีชุมชน หรือหากมีเวลาตรงกันในวันหยุดงานถึงจะได้เจอกัน ถ้าหากเป็นวันพระ วันเข้าพรรษา ออกพรรษา พวกแม่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มาทำบุญกันที่วัดหลักสี่ ก็พอจะได้ถามไถ่ ทักท้วงกันบ้างตามประสา แต่ส่วนใหญ่ก็ตั้งใจที่จะมาเจอกันในวันงานประเพณีฉลองเจ้าพ่อ สมบูรณ์มากกว่า

ถ้ามองในอีกมุมหนึ่ง ภายในชุมชนชาวบ้านมีการศึกษา เพราะมีสถานศึกษาทุกระดับ ตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับชุมชน ตลอดทั้งการบริการด้านสาธารณสุขจากรัฐ เมื่อมีปัญหาด้าน สุขภาพสามารถเข้ารับบริการที่ศูนย์ 53 การเคหะชุมชนทุ่งสองห้อง และศูนย์บริการเกษมราษฎร์ ที่ตั้งอยู่ถนนโกสุม และโรงพยาบาลภูมิพล ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีบัตรประกันสุขภาพ 30 บาท รักษาทุกโรค ที่ต่อมาประธานชุมชนได้ประสานกับชาวบ้านให้เปลี่ยนมาใช้บัตรทองตามนโยบาย ของรัฐที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งชาวบ้านก็กระตือรือร้นเพราะเป็นสิทธิที่พึงจะได้ และพึงพอใจกับ บริการสุขภาพจากระบบสวัสดิการของรัฐ ส่วนชาวชุมชนที่ทำงานอยู่ในหน่วยงานราชการ ก็ใช้สิทธิ ในการเข้ารับบริการตามโรงพยาบาลของรัฐ

การแสดงออกถึงความเป็นปึกแผ่น และมีความเข้มแข็งมากพอ ที่จะไม่ขอรับ ความช่วยเหลือจากภาครัฐ ดังเช่นในสมัยผู้นำคนต่อมา ชุมชนไม่ขอรับเงินกองทุนหมู่บ้านและ ชุมชนเมืองจำนวน 1 ล้านบาท หรือกรณีชุมชนปฏิเสธโครงการบ้านมั่นคง เพราะกลัวโครงสร้างชุมชน จะเปลี่ยนไป ยกเว้นงบประมาณช่วยเหลือจากสำนักงานเขตหลักสี่เพื่อใช้ในการดำเนินกิจกรรมชุมชน เดือนละ 5,000 บาท จำนวนเงินดังกล่าว แม้จะไม่มากพอสำหรับชุมชนที่มีประชากรมากกว่าพันคน แต่ผู้นำและชาวชุมชนมองว่า จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนความร่วมมือที่มาจากหลายฝ่าย

ซึ่งมีเป้าหมายเดียวกันคือการพัฒนาชุมชนในเมืองให้มีความเข้มแข็งโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน

กระบวนการทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นไปเพื่อต้องการแก้ไขปัญหาด้านการบริหารชุมชน ผ่านการเลือกผู้นำซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญภายในชุมชน เริ่มจากการรวมกลุ่มกันภายใต้ความสัมพันธ์แบบครอบครัวเดียวกัน ความเป็นเครือญาติ เป็นพวกพ้องที่มีสายสัมพันธ์กันมาแต่อดีต เพื่อพูดคุยถึงสภาพปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำและคณะกรรมการชุมชนในสมัยต่อมา ในปี พ.ศ. 2546 โดยชาวบ้านเห็นพ้องกันที่จะเลือกผู้นำชุมชนคนใหม่ที่มีความผูกพันกับความเป็นชุมชน และเป็นลูกหลานชาวมอญ บรรพบุรุษที่ก่อตั้งชุมชนซึ่งมีประวัติศาสตร์มากกว่า 200 ปี

ผู้อาวุโสของชุมชน และผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต จากปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนจากอิทธิพลปัจจัยภายนอก ในนโยบายการพัฒนากระแสหลักโดยรัฐที่ได้สร้างปัญหาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมตามมา จึงต้องการผู้นำที่เป็นลูกหลานของชุมชน ซึ่งรู้ที่ มาที่ไปมีสำนึกของความเป็นชุมชน เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมเป็นสำคัญ มีศักดิ์ศรี สามารถเชื่อถือไว้วางใจได้ อันสะท้อนถึงระบบคิด ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ผ่านการสั่งสมประสบการณ์มายาวนาน โดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้อาวุโส ผู้นำแบบไม่เป็นทางการของชุมชน ซึ่งเห็นด้วยกับผู้นำและคณะกรรมการชุมชนชุดปัจจุบัน ในการปฏิเสธโครงการของรัฐที่อาจจะส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งชุมชน ดังกรณีที่ไม่รับเงินกองทุนหมู่บ้านฯ เพราะกลัวเป็นหนี้ และปฏิเสธโครงการบ้านมั่นคง เพราะกลัวโครงสร้างความสัมพันธ์ที่เคยมีมาจะเปลี่ยนไป

ชาวบ้านเกิดสำนึกห่วงใยชุมชนของผู้อาวุโส ผู้นำในอดีต ผู้สูงอายุในชุมชนมีความห่วงใยในอนาคตของชุมชน ทำให้ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมหรือฟื้นศรัทธาของชาวบ้านให้มีต่อผู้นำ เพราะมีความเชื่อว่า ผู้นำเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อความเป็นปึกแผ่นของชุมชน ในค่านิยมที่มีต่อผู้นำได้ช่วยสร้างสำนึกของชุมชนในความรับผิดชอบต่อชุมชน ด้วยการให้ความร่วมมือ ใฝ่ระวังช่วยกันจัดการ และปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ดังเช่น กรณี การรวมแก้ปัญหายาเสพติดในชุมชน ประสบการณ์ของผู้อาวุโส ความร่วมมือในการจัดการปัญหายาเสพติดเป็นประสบการณ์การร่วมมือของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาชุมชนได้สำเร็จ ด้วยความเป็นปึกแผ่นของชาวบ้านที่มีความสัมพันธ์ในความเป็นเครือญาติเพื่อดำรงความเป็นชุมชนให้คงอยู่ต่อไป ปัญหาของชุมชนก็คือปัญหาที่ชาวชุมชนทุกคนต้องเข้ามาช่วยจัดการ

ส่วนใหญ่ก็จะเป็นพวกยกย่ำ เพราะชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาวฯ กลายเป็นชุมชนแหล่งพักพิงของแรงงานที่เข้ามาเช่าบ้านในชุมชน พอมีพวกคนงานเข้ามา ก็มียาเสพติดเข้ามาด้วย ปัญหา

เรื่องยาเสพติดเมื่อก่อนมีมากกว่าปัจจุบัน เดี่ยวนี้เบา ๆ ลงไปมากแล้ว เพราะผู้นำเขาขอความร่วมมือให้ชาวบ้านช่วยกันเป็นหูเป็นตา ขอร้องครอบครัว พ่อแม่ และญาติ ๆ ให้ช่วยกันดูแลด้วย พายัพ ผู้นำชุมชนเขาเอาจริง เขาขลุ่ยเลย พอมีคนมาแจ้ง เขาก็ไปกับตำรวจหมู่บ้าน อาสาสมัครเป็นเด็กวัยรุ่นในชุมชนที่เคยเกเรมาก่อน ให้มาช่วยงาน แต่ถ้าเขาไม่อยู่ ก็แจ้งไปที่ตำรวจให้มาจับกุมตัวไป

กลไกทุนทางสังคมตามวิถีคิดของชาวบ้านที่ตั้งทุนทางสังคมภายในชุมชนมาใช้แก้ไขปัญหา ยาเสพติด ด้วยการให้ข้อมูล ความรู้ ผ่านกิจกรรมและประเพณีของชุมชนในวันสำคัญ เช่น วันแม่แห่งชาติ วันเด็ก และวันฉลองเจ้าพ่อสมบุญ ดังเช่นกิจกรรมชุมชนช่วงปี พ.ศ. 2548- 2550 ผู้นำชุมชนคนปัจจุบันได้จัดให้มีงานรณรงค์ป้องกันปัญหา ยาเสพติด โดยร่วมมือกับ ปปส. และหน่วยงานทหาร ร่วมจัดงานเผยแพร่ ให้ข้อมูลและขอความร่วมมือจากเด็ก ๆ เยาวชน ให้ห่างไกล ยาเสพติด ซึ่งพ่อแม่ ผู้ปกครอง ชาวบ้าน ผู้นำและคณะกรรมการชุมชน ตลอดจนชุมชนใกล้เคียง คือ ชุมชนตลาดหลักสี่ ได้เข้ามาร่วมสละกำลังกาย กำลังทรัพย์ ในการจัดสถานที่ เตรียมอาหาร ไอศกรีม เครื่องดื่ม ซึ่งสะท้อนภาพของการร่วมแรงร่วมใจในการประสานความร่วมมือจากหลาย ๆ ฝ่าย เพื่อช่วยให้ปัญหา ยาเสพติดในชุมชนหมดไป

ซึ่งการแก้ไขปัญหาเรื่องยาเสพติดในชุมชนศิษย์หลวงพ่อชา วัดหลักสี่ ครอบคลุม ญาติ พี่น้อง ผู้นำชุมชนจะช่วยดูแลกันเองก่อนในเบื้องต้น หากปัญหา มีความรุนแรงมากจนไม่สามารถจัดการได้ ก็ต้องพึ่งกฎหมาย เจ้าหน้าที่ตำรวจ แต่เนื่องจากในปัจจุบัน ชาวบ้านได้รับการเผยแพร่ ข้อมูลข่าวสารถึงภัยอันตรายของยาเสพติด และด้วยการที่แต่ละครอบครัวให้ความร่วมมือกับรัฐในการต่อต้านยาเสพติดกันอย่างจริงจัง จึงทำให้ปัญหาเรื่องยาเสพติดลดลงไปมาก ซึ่งการลดลงของปัญหา ยาเสพติดเกิดขึ้นจากกระบวนการทุนทางสังคมที่ชาวบ้านรับรู้ในปัญหาว่าปัญหา ยาเสพติด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นยาบ้า นั้นไม่ใช่ปัญหาของใครคนใดคนหนึ่ง หรือปัญหาของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งเท่านั้น ชาวบ้านมองว่ายาบ้ามันเป็นปัญหาร่วมของชุมชน ซึ่งเมื่อมีลูกหลานในชุมชนติดยาบ้าแล้ว ทุกคนก็เดือดร้อนกันหมด ด้วยความคิดดังกล่าวทำให้คนในครอบครัวช่วยเป็นหูเป็นตา คอยสอดส่องไม่ให้ลูกหลานเสพยาบ้า มาตรการขั้นแรกก็คือเตือนให้รู้ว่าชาวบ้านเขารู้แล้วนะว่าติดยา หลังจากนั้นประธานชุมชนจะเข้าไปตักเตือนว่ากล่าวให้เลิกโดยเด็ดขาด ถ้าหากยังเสพอีกจะจับตัวส่งสถานีตำรวจนครบาลทุ่งสองห้องทันที ซึ่งความรู้สึกถึงการมีส่วนร่วมในการป้องกัน แก้ไขปัญหาของชาวบ้านทุกวัยที่คอยเฝ้าระวังปัญหา ยาเสพติด ทำให้ปัจจุบันภายในชุมชนปัญหา ยาเสพติดแทบจะไม่มีให้เห็นอีกต่อไป แต่ก็ยังคงมีบ้างเล็กน้อยที่ยังแก้ไขไม่ได้ในกลุ่มที่เข้ามาเช่าบ้านเป็นพวกใช้แรงงาน ซึ่งชาวบ้านก็ได้พยายามจัดการปัญหา กลุ่มที่เข้ามาเสพยา กลุ่มใหม่นี้ต่อไปด้วยการเขียนป้ายประกาศว่า “ห้ามเสพยาบ้า ถ้ายังทำจะโทษแจ้งตำรวจทันที” และการเขียนป้ายปิด

ประกาศห้ามวัยรุ่นนั่วมั่วสุ่มในช่วงเวลากลางคืน ที่ใช้ข้อความว่า “หลัง 3 ทุ่มไปแล้วกลับบ้านใครบ้านมัน ห้ามนั่งบริเวณนี้เด็ดขาด ลงชื่อ จำพ่ายพ์ ประธานชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่” ซึ่งมาตรการดังกล่าวจำพ่ายพ์ เห็นว่าได้ผลดี ชาวบ้านต่างให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดี

ในการป้องกันปัญหายาเสพติดเห็นความเคลื่อนไหวของชาวบ้านที่มีผู้นำที่เข้มแข็ง ความกังวลที่มีต่อลูกหลานที่เห็นถึงโทษของการติดยาเสพติด ทำให้ชาวบ้านต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังปัญหาเสพติด โดยเฉพาะผู้อาวุโสของชุมชนหลายท่านทั้งตานิกร คุณตามิ่ง แสงสังข์ วัย 76 ปี โดยเฉพาะคุณตามิ่ง ลูกหลานมอญเก่าแก่ที่เกิดในชุมชน เป็นลูกหลานสกุลปลาตะกวด ท่านมีความเป็นห่วงเป็นใยลูกหลานในชุมชน และกังวลใจและให้ความสำคัญกับปัญหาเสพติดมากที่สุด ในเรื่องเกี่ยวกับยาเสพติดท่านมองว่า

ผมให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มากที่สุด ผมเกิดในชุมชนนี้ ผมไม่อยากให้ลูกหลานในชุมชนต้องมาติดยา กัน เพราะมันเป็นที่มาของปัญหาอื่น ๆ ที่จะเกิดขึ้นตามมา ถ้าติดยาเสพติดแล้ว มันก็จะมีลักษณะโมฆะ ฉกชิงวิ่งราว แต่ก็ต้องยอมรับว่า ประธานฯ พ่ายพ์เขาเอาจริงเรื่องนี้ พอมีใครย้ายเข้ามาใหม่ พวกเราคนเก่าก็จับตามอง กลัวมันเข้ามาสู่มั่วเจียบขายยา พอเด็กมันติด ที่นี้แหละมันก็จะเป็นอย่างนี้ ชาวบ้านหลายคนเขาช่วยกันเฝ้าระวัง ถ้ามีคนแปลกหน้าเข้ามา คนที่นี้ก็จะจับตาดูแล้ว พอมีคนมาบอก พวกเราก็โทรแจ้งตำรวจเลย ผมจริงจังมากกับเรื่องนี้ ผลก็คือ ชุมชนเราเข้มแข็งมาก เข้มแข็งกว่าในอดีต ก็มันเป็นห่วงเป็นใยกัน ก็ต้องเข้ามาช่วยกันรับผิดชอบ ช่วยกันเป็นหูเป็นตา แต่ก็ต้องยอมรับว่า นอกจากชาวบ้านจะร่วมมือกันจริงจังแล้ว ผู้นำก็มีความสำคัญมาก ๆ ซึ่งพ่ายพ์ เขาก็มาปรึกษากันว่าเราจะเอาอย่างไรกันดีเมื่อเวลามีปัญหาเรื่องยาเสพติดเข้ามาในชุมชน (มิ่ง แสงสังข์, สัมภาษณ์)

3.2 การปฏิรูประบบโครงสร้างและงบประมาณที่เข้ามาพัฒนาชุมชน

ด้วยปัญหาความแออัดของประชากรในกรุงเทพมหานครอันเนื่องมาจากการอพยพเข้าสู่เมืองหลวงที่เป็นศูนย์รวมของความเจริญ เป็นแหล่งงานด้านอุตสาหกรรมและการบริการ แหล่งการศึกษา ตลอดจนความสะดวกสบายต่าง ๆ บ้านมันคงเป็นโครงการเพื่อที่อยู่อาศัยที่ชาวชุมชนทุกวัย เด็กวัยรุ่น วัยหนุ่มสาว และผู้อาวุโสรู้จักโครงการบ้านมันคงในมุมมองที่ไม่เหมือนกัน กล่าวคือ ในเงื่อนไขสร้างวินัยในการออม และกู้เงินมาสร้างบ้าน ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการเพราะเห็นว่า ทุกวันนี้ชุมชนเสี่ยงกับการโดนไล่อื้อ แต่ถ้าเข้าร่วมโครงการโดยการผ่อนชำระเพียงครอบครัวละ

100 บาท อย่างน้อยเราก็มีสิทธิในที่ดิน ส่วนพวกที่ไม่เห็นด้วย ก็มีเหตุผลที่นำมาใช้ได้แย้งกลุ่มที่ต้องการกู้เงินว่า

เราไม่อยากเป็นหนี้ ทุกวันนี้ที่อยู่กันได้ก็เพราะไม่มีหนี้ มีใครเป็นเจ้าของที่ดิน การไม่ต้องเป็นเจ้าของเข้าเจ้าของมันก็ดีไปอย่าง กิเลสมันไม่เกิด ก็เมื่อก่อนรัฐบาลเขาเวนคืนที่นา ไร่หนึ่งก็แค่ 40 บาท ส่วนที่บ้านเขาก็ตัดถนนพาดผ่าน ตัดไปครึ่งหนึ่ง ก็ในช่วงที่เขาสร้างบ้านจัดสรร สร้างถนน ศูนย์การค้า ชาวบ้านเขาก็รู้ ว่ามันเป็นการพัฒนา ก็เห็นกันมาตลอด ทั้งขุดคลอง ตัดถนน สร้างทางด่วน แพลตบั้งคอนโดบ้าง ก็เห็น ๆ กันอยู่ ชาวบ้านพอไม่มีดินก็ถอยมาอยู่ติดริมคลองเปรมประชากร ส่วนคนเก่า ๆ ที่เขาอยู่กันมาก่อนก็รู้กันว่าบ้านของใครมีพื้นที่แค่ไหน

ในความคิดเห็นที่แตกต่างกัน สะท้อนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการจัดการปัญหาในความต้องการที่เหมือนกันคือ สิทธิ แต่รูปแบบและวิธีการได้แตกต่างกันไป สำหรับในปัจจุบันความคิดเห็นที่แตกต่าง สะท้อนถึงการให้ความหมาย ค่านิยม มุมมอง จากประสบการณ์ เหตุการณ์ที่โยงโยมาใช้แก้ไขปัญหา จากประสบการณ์และการเรียนรู้ในอดีตในการเอาชนะธรรมชาติ ช่วยให้เกิดการยอมรับ และพัฒนาไปสู่การมีจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อชุมชน สิ่งที่สะท้อนถึงกระบวนการเรียนรู้ และความผูกพันจากความเป็นเครือญาติ ทำให้ต้องมามีส่วนร่วมคิด ร่วมรับผิดชอบ ในการบริหารจัดการชุมชน จากประสบการณ์ชุมชนที่ได้รับมาจากสังคมทันสมัย

“ที่ชุมชนแบ่งกันเป็นฝักเป็นฝ่ายทุกวันนี้ ก็เพราะปัญหาเรื่องบ้านมันคงนั่นเอง”

ชาวบ้านฝ่ายที่ต้องการและสนับสนุนบ้านมันคง เพราะเห็นว่าเป็นโครงการที่รัฐร่วมมือกับชาวบ้านในการปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้มีความน่าอยู่ และชาวบ้านจะมีสิทธิในที่อยู่อาศัยต่อไป ขณะที่ฝ่ายที่ไม่ต้องการบ้านมันคงก็ให้เหตุผลว่า ชุมชนของเราอยู่กันอย่างยาวนาน โดยเฉพาะคนเก่าแก่ในชุมชน ที่คุ้นเคยกับการอยู่ในครอบครัวใหญ่ ๆ มีลูกมีหลานอยู่อาศัยรวมกันภายในบ้านที่อยู่ในบริเวณติดกัน หากโครงการบ้านมันคงเข้ามา จะถูกจัดให้อยู่เป็นห้องสี่เหลี่ยม ความเป็นชุมชนที่เคยอยู่กันมา ก็จะต้องหมดไป สมาชิกชุมชนบางท่านก็ให้เหตุผลว่า ไม่อยากให้ลูกหลานต้องเป็นหนี้เพราะจะต้องรับผิดชอบจ่ายเงินค่าเช่าเป็นรายเดือนไปอีกนาน ขณะที่ตอนนี้ไม่ต้องมีค่าใช้จ่ายอะไร

ในขณะที่บ้านมันคงยังคงเป็นประเด็นร้อนที่สร้างความขัดแย้งภายในชุมชน ซึ่งชาวบ้านมีความเห็นว่า เรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องเร่งด่วนที่ชาวบ้านมีความกังวลมากที่สุด ชาวบ้านได้ช่วยกันหาทางออกในประเด็นข้อโต้แย้ง ต้องสร้างความเข้าใจกันสองฝ่ายให้มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม มีข้อจำกัดบางประการ ที่เกิดจากการไม่ยอมรับข้อมูลของชาวบ้านในบางส่วนหนึ่งด้วย การที่ชาวบ้านไม่

ยอมรับโครงการที่เข้ามาก็เพราะมีกระบวนการเรียนรู้ ช่วยให้มีประสบการณ์ในการตัดสินใจ เพื่อให้เห็นว่า “ชาวบ้านเขาก็มีวิธิติด” จากประสบการณ์ที่เคยถูกแทรกแซงวิถีชุมชนจากรัฐที่ชุมชนได้รับผลกระทบมาโดยตลอด สำหรับชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ มีหลายโครงการทั้งภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาดำเนินงานภายในชุมชน ดังกรณีโครงการบ้านมั่นคงในเบื้องต้นชาวบ้านให้ความร่วมมือและการประสานงานกำลังดำเนินไปได้ด้วยดี จนกระทั่งมาสะดุดตรงที่

“จะให้กู้เงินสร้างบ้านแล้วผ่อนชำระเป็นรายเดือน”

สิ่งที่เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนขึ้นมาก็คือ “การเป็นหนี้” ชาวบ้านที่เป็นคนเก่าคนแก่มองการเป็นหนี้ว่าเป็นเรื่องที่ใหญ่และไกลตัวมาก ชาวบ้านที่มีบ้านอยู่ใกล้ ๆ กันก็ชวนกันพูดคุยกันอย่างเอาใจจริงเอาใจจริงเรื่องการกู้เงินมาสร้างบ้าน แม้จะมีชาวบ้านบางคนจะเห็นด้วยเพราะต้องการมีสิทธิในที่ดิน แต่สำหรับคนเก่าคนแก่กลับไม่เห็นด้วย เพราะไม่อยากเป็นหนี้ และไม่อยากสร้างภาระให้กับลูกหลาน จนในที่สุดชาวบ้านเกือบทั้งชุมชนได้ลุกขึ้นมาต่อต้าน จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการชุมชน โดยชาวบ้านกลุ่มที่ไม่เอาโครงการบ้านมั่นคงตกลงร่วมกันว่าการเลือกผู้นำชุมชนในครั้งต่อไป ชาวบ้านต้องการผู้นำชุมชนที่จะต้องยืนหยัดในประการสำคัญดังต่อไปนี้

ประการแรกพวกเราไม่ต้องการบ้านมั่นคง เพราะจะทำให้ชาติพันธุ์ดั้งเดิมในชุมชนต้องหมดไป ประการต่อมาคือประธานชุมชนต้องเป็นคนออกหน้า เมื่อชาวบ้านเดือดร้อน ประการที่สาม ต้องกระจายผลประโยชน์ที่เข้ามาในชุมชน และประการสุดท้ายผู้นำต้องยืนเป็นกลาง มีศักดิ์ศรี พัฒนาและฟื้นฟูชุมชนของเราต่อไป

เกิดกระบวนการเรียนรู้ในกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อหาข้อยุติประเด็นโครงการบ้านมั่นคง ความคิดเห็นที่ไม่ได้เป็นไปในทางเดียวกันทำให้ชาวบ้านต้องหาข้อมูล มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งชาวบ้านมีความเห็นว่าพวกเขาไม่ได้ทะเลาะกันแต่กำลังพูดคุยกันด้วยเหตุผลให้เห็นถึงข้อดีข้อเสีย แม้ความคิดจะแบ่งเป็นยอมรับบ้านมั่นคง และไม่ยอมรับบ้านมั่นคง ทำให้ชาวบ้านต้องมาถกเถียงกัน ชาวบ้านเริ่มวิเคราะห์ปัญหา ความต้องการ และผลดีผลเสียโดยใช้ประสบการณ์ใกล้ตัว เพราะกลุ่มที่ไม่เห็นว่าโครงการดังกล่าวจะมีประโยชน์กับชุมชน เพราะเคยมีประสบการณ์เรื่องการออมเงิน และไม่มั่นใจว่าเงินที่ฝากไปแล้วจะมีผลอย่างไรในอนาคต และถ้าหากมีบ้านมั่นคงแล้วชาวบ้านจะต้องเสียค่าเช่าเป็นรายเดือน จึงไม่อยากจะมียายจ่ายเพิ่มขึ้นมา ขณะที่ทุกวันนี้ก็อยู่สบายแล้ว คุณยายท่านหนึ่งสะท้อนว่า

เค้าจะให้อยู่กันเป็นทาวเฮาส์ ก็มันไม่คุ้มเคย อยู่กันเป็นห้องแคบ แต่บ้านก็มีสมาชิก 9 คน 10 คน จะอยู่กันไปได้อย่างไรในห้องแคบ ๆ ก็เราเคยอยู่กันมาแบบนี้ และกลัว

ทางเขตเขาจะมาไล่ที่ ฉันก็รีบไปสมัครเข้าโครงการ เพราะกลัวโดนไล่ ถ้าเขามาได้ ชุมชนดั้งเดิมของเราที่เคยอยู่ร่วมกันมากก็หมดสิ้นไป

ความขัดแย้งในโครงการบ้านมั่นคงนั้น ไม่ใช่เป็นเพียงความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่ยอมรับและไม่ยอมรับโครงการเท่านั้น ความขัดแย้งยังลามไปถึงสำนักงานเขตหลักสี่ ซึ่งเรื่องราวความขัดแย้งทำให้เกิดการเผชิญหน้ากัน ชาวบ้านเล่าถึงเหตุการณ์วันที่ต้องได้เถียงกันอย่างรุนแรง คือวันที่เจ้าหน้าที่เขตเข้ามาพูดคุยเรื่องบ้านมั่นคงว่า “วันนั้นมันชุลมุนไปหมด ชาวบ้านคนหนึ่งไม่รู้เดินมาจากไหน เดินเข้าไปต่อว่าเจ้าหน้าที่ เห็นบอกว่าเป็นลมไปเลย”

ชาวบ้านยอมรับว่า การที่เราหวาดระแวงอะไรมากจนเกินไป มันอาจทำให้ขาดโอกาสในการรับรู้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์กับชุมชน การไม่มีส่วนรับรู้ข้อมูลปัญหาบ้านมั่นคงได้กลายมาเป็นปัญหาร่วมสมาชิกทุกคนภายในชุมชน ซึ่งภายใต้ข้อขัดแย้งยังคงกล่าวเป็นผลพวงมาจากการพัฒนากระแสหลักของชาติ นโยบายในการพัฒนาเมืองกรุงเทพมหานครให้เป็นศูนย์กลางความเจริญ ทั้งปวง ได้ดึงดูดผู้คนจำนวนมากจากชนบทอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองหลวง ในขณะที่ความเป็นพวกเดียวกันของคนมอญ จีน และไทย ได้หลอมรวมกันเป็นคนกรุงเทพฯ ในประเด็นปัญหาร่วมดังกล่าว ชาวบ้านที่เคยแยกตัว ต่างคนต่างอยู่ เพื่อแยกย้ายกันไปประกอบอาชีพ หาเลี้ยงครอบครัว และมีโอกาสเจอกันในงานวันออกพรรษา วันพระ และวันฉลองเจ้าพ่อสมบุญ ได้หาโอกาสพบปะพูดคุยกันในประเด็นปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชนมากขึ้น เกี่ยวกับโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งชาวบ้านไม่เชื่อว่าจะสร้างความมั่นคงให้กับตัวเองและครอบครัวได้ ชาวบ้านยืนยันปฏิเสธบ้านมั่นคง เช่นเดียวกับการปฏิเสธเงินกองทุนหมู่บ้าน 1,000,000 บาท ความขัดแย้งในของชาวบ้านสะท้อนถึงประสบการณ์ของชาวบ้านที่มีต่อนโยบายของภาครัฐ ซึ่งท้ายที่สุดแล้วชาวบ้านก็จะเป็นผู้ถูกระงับ ดังที่ชาวบ้านผู้หนึ่งได้สะท้อนความคิดที่มีต่อนโยบายของภาครัฐในโครงการบ้านมั่นคงว่า

เค้ามาให้พวกเราเอาเงินมาฝาก เพื่อเป็นกองทุน หลังจากนั้นพอสร้างบ้านเสร็จ ชาวบ้านก็ต้องมาผ่อน ก็พูดจริง ๆ นะ เรื่องเป็นหนี้อะไรนี้ ชาวบ้านคนแก่เขาไม่คุ่นกัน คนรุ่นใหม่ก็พอเข้าใจ ใ้เรื่องผ่อน ถ้ามีกำลังผ่อนได้ก็ดีไป แล้วที่ไม่มีจะผ่อนจะทำอย่างไร และถ้าหากเค้าเปลี่ยนรัฐบาล แล้วมาเปลี่ยนนโยบายอีก ทีนี้ล่ะ ชาวบ้านจะทำอย่างไร มันก็มีตัวอย่างอยู่นะ ชุมชนที่ไปกู้เงินแล้วมาผ่อน พอไม่มีเงินผ่อนเค้า ก็ถูกฟ้องกันระนาว มันก็เลยต่อเนื่องไปถึงเรื่องที่ว่าบ้านเขาไม่เอาเงินกองทุนหมู่บ้าน เงินล้าน ชุมชนเราเขาไม่เอากันนะ ตรงนี้มันก็สะท้อนนะ คือเรามีวิธีการของเราะ ก็ทำกันมานานแล้ว ก็ช่วยกันเสียดสละกัน อย่างพี่สะตอที่จะออกจากชุมชนไปอบรมหาความรู้มาจากข้างนอก กลับมาก็มาทำประโยชน์ให้กับ

ชุมชน ผู้นำเขาก็ให้ความสนับสนุนเรื่องค่าเดินทางค่าใช้จ่ายเวลาที่พี่พาเด็ก ๆ ในชุมชนไปร่วมกิจกรรมข้างนอกชุมชน เรามองกันในระยะเวลายาวมากกว่าที่ผ่าน ๆ มา ชาวบ้านเขาก็ร่วมมือกันดี

จากชาวชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ได้แสดงจุดยืนของชุมชนในการไม่ยอมรับโครงการบ้านมั่นคง และโครงการกองทุนหมู่บ้าน แต่ยังคงต้องการรื้อฟื้นประเพณีเก่าของชุมชน ชาวบ้านจำเรื่องเล่าที่ยายเกี้ยว (ผู้อาวุโสชุมชน) และตากร (อดีตผู้ใหญ่บ้าน) ซอบเล่าให้ฟังซ้ำ ๆ ถึงความประทับใจของชาวบ้านต่อเหตุการณ์เมื่อครั้งชาวบ้านไปประกวดฟ้อนระบำเกี่ยวข้าวที่ท้องสนามหลวง จนได้ถ้วยรางวัลและมอบให้ที่ว่าการอำเภอบางเขนเก็บไว้ โดยมียายแดงกวางแม่ของตากรเป็นผู้ฝึกซ้อม แม้เหตุการณ์จะผ่านมานานหลายสิบปีตั้งแต่ยายเกี้ยวยังสาว ๆ จนถึงในปัจจุบันยายเกี้ยวอายุ 80 ปีเศษ ๆ ก็ยังคงจำเหตุการณ์ในช่วงดังกล่าวได้อย่างแม่นยำ ภาพความประทับใจจากประเพณีเก่า ๆ ซึ่งชาวบ้านได้มีกิจกรรมร่วมกันยังคงเล่ากันอยู่ในบรรดาคณรุ่นเก่า ๆ ทำให้เห็นความร่วมมือร่วมใจกันของชุมชนที่มีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อในรูปแบบเดียวกัน ถึงแม้ตากรจะเห็นด้วยว่าประเพณีช่วยทำให้คนมารวมกลุ่มกัน แต่ถึงอย่างไรก็ยังคงยืนยันว่า

ทุกวันนี้ประเพณีมันต้องลงทุน มันยากนะที่จะไปรื้อฟื้นอะไรให้มันเหมือนเก่า ๆ ทุกอย่างมันเปลี่ยนไปหมดแล้ว ถ้าจะประชุมชนหรือมีงานอะไร มันต้องมีของให้เขาติดไม้ติดมือกลับไป เขาถึงจะมากัน ประธานชุมชนเขาถึงต้องหาทุนมาจากข้างนอก ส่วนพวกผู้หญิงก็ช่วยจัดเตรียมอาหารไว้เลี้ยงคนที่มา พวกผู้ชายก็ช่วยกันจัดสถานที่ ยกโต๊ะ จัดเก้าอี้ และช่วยกันต้อนรับแขกที่มาจากข้างนอก เด็ก ๆ มาถึงก็มีน้ำขวด หรือไอศกรีม ได้กินกันทุกคน แต่ที่สิ่งทีเห็นแล้วและประทับใจก็คือ ชาวบ้านช่วยกันจริง ๆ แม้แต่ชุมชนข้าง ๆ ก็ผู้ใหญ่ตั้ง (ประธานชุมชนตลาดหลักสี่) เขาก็มาช่วยงานทุกครั้ง ไม่ว่าจะวันเด็ก วันแม่ วันพ่อ วันฉลองเจ้าพ่อสมบุญ และวันสงกรานต์ ส่วนวันฉลองเจ้าพ่อสมบุญ ถือเป็นประเพณีเก่าของชุมชน ลูกหลานมอญต้องมากันในวันนี้ บางคนย้ายไปอยู่ไกล ๆ ก็กลับมาร่วมงานกัน ซึ่งในปีนี้ก็จัดวันที่ 21-22 กุมภาพันธ์ ก็จัดหลังตรุษจีนไป 15 วัน มากันทั้งคนมอญ คนจีน คนไทย

3.3 กลไกในการบริหารและการปกครองชุมชน“ผู้นำมอญ”

กลไกในการปกครองที่มีรากฐานความคิดมาจากการมีตัวแบบผู้นำชุมชนมอญที่มีความซื่อสัตย์ มีคุณธรรม มีศักดิ์ศรี และต้องดำรงชาติพันธุ์มอญต่อไปในอนาคตด้วยประสบการณ์จากอดีต ได้กลายเป็นเงื่อนไขทุนทางสังคมที่สั่งสมอยู่ภายในชุมชนมอญ ดังนั้นการเปลี่ยนผู้นำมาเป็นคนมอญด้วยค่านิยมของชาวบ้านในการเลือกผู้นำ พบว่า ชาวบ้านจะยอมรับผู้นำที่มาจากความสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติ ลูกหลานมอญในชุมชน โดยมองว่าชุมชนที่อยู่มาได้ทุกวันนี้ก็เพราะเคยมีผู้นำที่ดี มีความเสียสละเพื่อส่วนรวม ในด้านจิตสำนึกสาธารณะของชาวบ้านพบว่าเกิดจากการเรียนรู้จากปัญหา และที่มาของปัญหาซึ่งเป็นสาเหตุของความขัดแย้งภายในชุมชน พบว่า กระบวนการเรียนรู้จากปัญหาของชาวบ้านในการตัดสินใจเลือกผู้นำในสมัยปู่ย่า ผู้นำชุมชนจะต้องเป็นผู้ที่มีศักดิ์ศรี เป็นผู้ที่ไม่เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าของตัวเองและพวกพ้อง ซึ่งในการปกครองชุมชน จากผู้นำที่ชาวบ้านได้เลือกมาจากชาวบ้านที่มีความน่าเชื่อถือ เป็นคนดี และเป็นลูกหลานมอญในชุมชน ช่วงที่มีการกระจายอำนาจในการปกครองขึ้นมา ที่เขาให้ยกเลิกกำนันและผู้ใหญ่บ้าน แล้วให้มีการเลือกประธานชุมชน ในช่วงนั้นชาวบ้านเขาก็ไม่ได้ไปยุ่งเกี่ยว เพราะแต่ละคนต้องออกไปทำงานข้างนอกชุมชน มันก็เหมือนการปล่อยปละละเลยชุมชนเราเองไปด้วย พวกคนแก่ ๆ พวกเกษียณก็อยู่กันเฉย ๆ ไม่มีปากมีเสียงอะไร ที่นี้คนที่เขาเข้าใจเรื่องนี้ดี เขาก็เข้ามา พวกเราก็ไม่รู้เรื่อง ส่วนเด็กหนุ่มสาว หรือผู้ใหญ่ที่ยังไม่เกษียณ คือคนในวัยทำงาน ก็ออกกันไปตั้งแต่เช้ามีดกลับถึงชุมชน ช่วงประมาณ 5-6 โมงเย็น จนกระทั่งมีเจ้าหน้าที่พัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ได้เข้ามาบอกว่าจะต้องรื้อบ้านเก่าแล้วจะสร้างขึ้นมาใหม่ ในเงื่อนไขการรวมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อกู้เงินมาสร้างบ้านและให้ผ่อนชำระ เพื่อชาวบ้านจะได้มีสิทธิในที่ดิน จะได้ไม่ต้องตกอยู่ในฐานะของผู้บุกรุกอีกต่อไป “ที่นี้ก็ต้องมานั่งพูดคุยกันเป็นเรื่องเป็นราว ถ้าไม่ทำอะไรสักอย่าง มันก็จะไปกันใหญ่ ชุมชนเก่าแก่ของเรากำลังจะจบสิ้นลงไปจริง ๆ เพราะคนแก่ ๆ เขากลับการเป็นหนี้”

3.4 สร้างวาทกรรม “ชุมชนเข้มแข็ง” ด้วยชุมชน

การก่อเกิดทุนทางสังคมด้านจิตสำนึกในการรวมกลุ่มของชาวบ้านไม่ใช่เพื่อการออม แต่เพื่อลุกขึ้นมาปฏิเสธโครงการบ้านมั่นคง ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนเก่าแก่ให้สูญสิ้นไป จากประสบการณ์พลังชุมชนจากผู้เฒ่าผู้แก่ ที่มีความห่วงใยอนาคตของชุมชนที่เคยนำความเป็นเครือญาติมอญในชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาวมาใช้แก้ปัญหาเสพติด และปัญหาความขัดแย้ง

ระหว่างคนเก่ากับคนมาใหม่จากชาวบ้านในชุมชนได้รวมกลุ่มปรึกษาหารือกัน ซึ่งผลจากการรวมตัวกันเพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน จากกลุ่มเล็ก ๆ ขยายเป็นกลุ่มใหญ่ ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม ซึ่งชาวบ้านทุกคนรู้สึกภูมิใจในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาชุมชน เพราะได้เรียนรู้จากเหตุการณ์ของชุมชนในอดีตว่า ปัญหาชุมชนที่เกิดขึ้น เพราะการขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน และเมื่อทุกคนได้รับความเดือดร้อนจึงต้องลุกขึ้นมาต่อสู้กัน ดังตัวอย่างคำพูดของนายนิกร สุขความดี ว่า

ทางการเค้าจะทำอะไร เรายกให้ความร่วมมือ แต่ไม่ได้เข้าไปรับรู้ว่าเขาทำกัน ไม่คิดอะไร สุดท้ายเห็นมาบอกว่า มีคนมาวัดที่ดินตรงนั้นตรงนี้ในชุมชน เขาจะได้รื้อกันแล้ว ชาวบ้านตกใจกันใหญ่ ทีนี้พวกเราเลยรวมตัวกันขึ้นมา ตอนนั้นเวลาพอมีงานอะไรในชุมชนก็จะตื่นตัวมาร่วมงานกันมากขึ้น เช่น การรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด การให้ความรู้เรื่องโรคเอดส์ คนเฒ่าคนแก่มากขึ้นทั้งนั้น เด็ก ๆ ก็มาด้วย ส่วนใหญ่จะมาเจอกัน พูดคุย ถามไถ่ทุกข์สุข และเป็นโอกาสที่จะได้พูดคุยปัญหาของชุมชนเราไปด้วย

ชาวบ้านเรียนรู้ว่าในช่วงแรกยังไม่คุ้นเคยกับกระจายอำนาจการปกครอง ในเรื่องผู้นำชุมชน และคณะกรรมการชุมชน ขาดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการกระจายอำนาจ ซึ่งชาวบ้านจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารชุมชน ความเคยชินกับการปกครองที่มีมาแต่อดีต การเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากระบบการเมืองการปกครองของภาครัฐ ให้เลือกผู้นำและคณะกรรมการชุมชน

ผู้นำที่มาจากกลุ่มคนที่ไม่ได้มีความผูกพันในประวัติศาสตร์ความเป็นมา ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ซึ่งหลอมรวมมาเป็นทุนทางสังคมของชุมชน ผู้นำใหม่จึงไม่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน ขณะที่ผู้นำและคณะกรรมการชุมชน หน่วยงานภาครัฐทำงานไม่ประสานกับชาวบ้าน โครงการต่าง ๆ ที่เข้ามาก็ไม่เคยชี้แจงให้เห็นผลดีผลเสียที่ชัดเจน หากชาวบ้านไม่รู้ข้อเท็จจริงหรือไม่มีข้อมูลเพียงพอ ก็สร้างความหวาดระแวงให้เกิดขึ้นได้ ความขัดแย้งกันภายในชุมชนรุนแรงถึงขั้นต่อต้านโครงการของรัฐในหลาย ๆ โครงการที่ตามมา ดังเสียงที่สะท้อนว่า

โครงการต่าง ๆ ที่เข้ามา ไม่ใช่ว่าไม่เคยให้ความร่วมมือ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้น ได้สร้างความหวาดระแวง และไม่ไว้ใจกันเสียแล้ว”การลดลงของทุนทางสังคมเมื่อชาวชุมชนขาดความเชื่อถือในผู้นำและคณะกรรมการชุมชน จึงแสดงออกด้วยการเพิกเฉย ไม่รับรู้หรือให้ความร่วมมือในกิจกรรมชุมชน ไม่เข้าร่วมประเพณีชุมชน ซึ่งเป็นที่มาความไม่ไว้ใจหน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน และมูลนิธิต่าง ๆ ที่จะเข้ามาในชุมชน

ความผูกพันของชาวบ้านในชุมชนจากความเป็นเครือญาติและความรู้สึกดี ๆ ที่เคยมีให้กัน พบว่า ช่วยลดความขัดแย้ง การแบ่งฝักแบ่งฝ่าย ตัวใครตัวมัน ของชาวบ้าน ด้วยคำพูดที่หล่อเลี้ยงความสัมพันธ์ของความเป็นพี่เป็นน้องและความเป็นเครือญาติกันว่า“พี่น้องกันต้องให้อภัยกัน” จากความร่วมมือกันแก้ไขปัญหาชุมชน จะทำให้ปัญหาหลายอย่างของชุมชนให้หมดสิ้นไป เช่น ปัญหาฉิ่งฉิ่งราว ลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ และอาชญากรรม นับตั้งแต่ชาวบ้านหันมาร่วมมือกันเฝ้าระวัง และเป็นหูเป็นตา ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วม รับรู้ เรื่องราวความเป็นไปของชุมชนมากกว่าเก่า การมีกิจกรรมเพื่อกระชับความสัมพันธ์ของชาวบ้านภายในชุมชนมากขึ้น เพราะชาวบ้านเห็นประโยชน์ของการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ทำให้เด็กวัยรุ่นเริ่มเปลี่ยนทัศนคติ ยอมรับและเข้าใจถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วม โดยการเข้ามาเป็นอาสาสมัคร ตำรวจบ้าน การเสียสละเวลา กำลังทรัพย์ ร่วมมือในกิจกรรมชุมชน เกิดการเรียนรู้ มีมุมมองที่เปิดกว้างขึ้น

กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้รับมาจากภายนอกชุมชนที่แตกต่างกันไป การแลกเปลี่ยน ถกเถียง แสดงความคิดเห็น ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ชาวบ้านควบคุมด้วยตนเอง เพื่อบรรทัดฐานทางสังคม (Norms) ที่สามารถนำมาถ่ายทอดได้จากกรล่อมเกลากจากการสอนโดยตรงจากสมาชิกภายในครอบครัว การพูดคุยกับผู้อาวุโสในวัยเดียวกัน ะหว่างรุ่น เพื่อแลกเปลี่ยนความคิด ความรู้ และประสบการณ์ การเล่าประวัติศาสตร์ชุมชนในอดีต และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับครอบครัว เพื่อนบ้าน และชุมชน โดยมีผู้นำช่วยขับเคลื่อน กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ช่วยให้จิตสำนึกในสาธารณะ และเสียสละเพื่อส่วนรวม ดังกรณีของพี่แดง (รองประธานชุมชน) ในสำนึกความรับผิดชอบต่อชุมชนของพี่แดง (รองประธานชุมชน) ช่วยให้เกิดการแบ่งปัน เสียสละ ให้กับเด็ก ๆ ภายในชุมชน มองเห็นความสำคัญของอนาคตลูกหลานภายในชุมชน ด้วยการชวนเด็ก ๆ มาฝึกรำไทยที่บ้านในวันหยุดเรียน เพื่อให้เด็กได้มีกิจกรรม เวลาชุมชนมีงานก็จะมาร่วมแสดงกันที่โรงลิเก แต่ส่วนใหญ่จะออกไปแสดงข้างนอกหากมีหน่วยงานราชการ เชิญไปแสดง พี่แดงจะเป็นผู้มีบทบาทในการรื้อฟื้นชุมชนที่เคยเงียบเหงาให้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง ซึ่งเป็นการเริ่มต้นของความมีชีวิตชีวาของชุมชนอีก หลังจากที่ยหยุดไปเมื่อคราวที่ชาวบ้านขัดแย้งกัน นอกจากนี้พี่แดงยังได้เป็นผู้ริเริ่มในการจัดตั้งศูนย์บริการสุขภาพชุมชน โดยงบประมาณจากเขตหลักสี่ โดยได้รับการสนับสนุนจากกรุงเทพมหานคร ซึ่งเริ่มเปิดเป็นทางการหลังจากที่พี่แดงได้ไปอบรมอาสาสมัครสาธารณสุข (ออส.) โดยแบ่งเนื้อที่บ้านซึ่งเป็นบ้านเก่าของพ่อแม่ ด้านติดสะพานปูนข้ามคลองเปรมประชากร ในช่วงกลางวันจะมีชาวบ้านทั้งในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงมาขอรับยาไปให้ลูกหลาน ซึ่งยาจะต้องไปรับมาจากเขตหลักสี่ ส่วนใหญ่

จะเป็นยาสามัญประจำบ้าน เช่น ผงเกลือแร่ ยาธาตุ ยาแก้ปวด ยาแดง ทิงเจอร์ และยาแก้ตัวร้อน เป็นต้น

ชาวบ้านรวมกลุ่มกันขึ้นมาได้โดยใช้ประเพณีเป็นตัวยึดโยง ชาวชุมชนที่มีความคุ้นเคยกับวิถีชีวิตชุมชน เงื่อนไขความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และความเป็นเครือญาติ (ที่ผ่านกระบวนการหล่อหลอมทางวัฒนธรรม) ได้พบปะพูดคุยกัน จากความคุ้นเคยไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่ในการร่วมกันหาทางออกในการแก้ปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นในชุมชน

ชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่เป็นชุมชนซึ่งมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่ยาวนาน ชาวบ้านมีประสบการณ์และได้เรียนรู้ว่า ชุมชนพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นหากชาวบ้านให้ความร่วมมือ จากประสบการณ์ช่วงที่คนวัยทำงานออกไปทำงานนอกชุมชนทั้งหมด เหลือแต่คนแก่เมื่อมีเจ้าหน้าที่เข้ามาก็ไม่เจอใคร โครงการต่าง ๆ ที่จะเข้ามาชาวบ้านก็ดำเนินการไม่ได้ แม้บางช่วงที่มีคนภายนอกย้ายเข้ามาแปลกหน้าแปลกตา ก็ไม่มีใครคาดคิดว่ามันจะมีปัญหา แต่พอมีความขัดแย้งเรื่องเงินกองทุน ชาวบ้านไม่ไว้ใจกัน ต่างคนต่างแยกตัวกันมันก็อยู่กันอย่างหวาดระแวงไม่รู้ว่าใครเป็นใคร ชาวบ้านรู้สึกถึงความไม่ปลอดภัย จำพ่ายพแล้วว่า “พวกที่ไปทำงานไกล ๆ ต้องออกจากบ้านตั้งแต่ตี 5 พอจะเดินออกปากซอยต้องรีบวิ่งกันออกไป เดินเฉย ๆ ไม่ได้ ก็คงกลัวเพราะมีคนแปลกหน้าเข้ามาอยู่กันมาก” (พ่ายพ คະດາ, สัมภาษณ์)

ดังนั้นพลวัตกระบวนการทุนทางสังคมในปัจจุบันของชุมชน ปัจจัยบุคคลที่มีจิตสำนึกจากการเรียนรู้และนำมาปฏิบัติของพี่แดง ในความเสียสละ ความห่วงหาต่ออนาคตของชุมชน และเป็นความรู้สึกผูกพันที่อยู่ภายในชุมชนของชาวบ้านแทบทุกคน ทำให้มีเป้าหมายที่ต้องการให้ชุมชนได้มีการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น เป็นกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในการหาทางออกของปัญหาร่วมกัน ทุกคนต้องช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ต้องร่วมมือกันในทุกกลุ่มและทุกวัย ที่ได้รับรู้ถึงปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นของชุมชน ซึ่งหมายถึงการล่มสลายไปของชุมชน ดังที่เห็นความพยายามทุกวิถีทางเพื่อหาทางออกของชาวบ้านด้วยวิธีการที่แตกต่างกันไป ในช่วงแรก ๆ อาจดูเหมือนว่าชาวบ้านจะแตกแยกกัน ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งใช้ประเด็น “คนที่นี่กับคนที่นี่” การรวมกลุ่มพลัง ชาวบ้านเรียนรู้ว่าสามารถนำมาใช้เป็นเงื่อนไขในการต่อรองปัญหาการได้รื้อได้ ทุนทางสังคมของชุมชนได้ก่อตัวขึ้นมาอย่างทีละเล็กละน้อยแล้วได้ขยายขอบเขตพื้นที่ออกมา จนกระทั่งมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นในประเด็นการรวมกลุ่มจากชาวบ้านกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีจิตสำนึกในการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับชุมชน ระหว่างกลุ่ม และขยายไปทั่วทั้งชุมชน ผลลัพธ์ของการรวมกลุ่มช่วยสร้างพลัง นำไปใช้ประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาชุมชนในเรื่องอื่น ๆ เกิดขึ้นได้อย่างมีศักยภาพ

ด้วยคำพูดที่สะท้อนถึงความผูกพันของพี่แดงที่มีต่อชุมชน “ต้องรักษาชุมชนเราไว้ให้ได้ ถ้าชุมชนหมดไปเราทุกคนก็หมดลงไปด้วย” ทำให้เกิดระบบคิดในความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มภายในชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ พี่แดงได้พยายามดึงองค์กรเอกชนมูลนิธิศุภนิมิตรเข้ามาสนับสนุนเรื่องทุนการศึกษา หาพ่อแม่อุปการะเด็กในครอบครัวที่ผู้ปกครองมีฐานะยากจน การเผยแพร่ข้อมูลเรื่องโรคเอดส์ และการสนับสนุนอุปกรณ์การศึกษา

จากความเป็นมาในพัฒนาการของชุมชนประกอบด้วยความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่มีพื้นฐานมาจากหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ (Multi-cultural) ซึ่งประกอบด้วย ครอบครัวมอญ จีน ไทย มาตั้งแต่ชุมชนเริ่มก่อตัวขึ้นมานับเป็นเวลามากกว่า 200 ปี ศาสนา และประเพณีที่เป็นของชาวบ้านทุกกลุ่มชาติพันธุ์อย่างแท้จริงนั้น คืองานประเพณีฉลองเจ้าพ่อสมบุญ เจ้าพ่อโทงเทง ความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่คุ้นเคยกัน ศาสนา ประเพณี และความเชื่อมโยง”คนที่นี่”ได้ขยายอาณาเขตไปมากกว่าที่สังคมประเพณีได้ให้ความหมายไว้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์มอญ เพราะชาวชุมชนได้ผสมกลมกลืนกันไปจนหมดแล้ว ความทรงจำดี ๆ และประเพณีดั้งเดิมเท่านั้นที่ยังคงมีอยู่ เมื่อรุ่นลูกหลานได้เกิดและเติบโตภายในชุมชน จนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนเช่นเดียวกับสมาชิกชุมชนคนอื่น ๆ มันก็คือชาวชุมชนด้วยกัน ดังที่ตากรเคยพูดว่า “ชาวบ้านที่นี่เหมือนเป็นพี่เป็นน้องกันหมด พี่น้องกันไม่ทำร้าย พี่น้องกันต้องให้ภัยกัน” ในความหมายที่ซ่อนอยู่ย่อมหมายถึง ความผูกพันที่มันมีมากกว่าจะไปทำร้ายกัน ใครจะมาก่อนมาหลังขอให้มีความรู้สึกหวงแหนชุมชนของเราให้ดำรงอยู่ต่อไปได้ นั่นก็คือเป้าหมายที่ชุมชนรุ่นพ่อแม่ บรรพบุรุษ รุ่นของพวกเขาเอง และรุ่นลูกหลานมีเคยมีส่วนร่วมกัน ดังนั้นผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมาแต่ดั้งเดิมก็อาจเห็นความเป็นมาของชุมชน และเห็นใจคนที่เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขหรือมีประสบการณ์ในการต่อสู้ร่วมกันมา และมีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ชุมชนในอดีตที่มีความสงบสุข มีความเป็นกลุ่มก้อนกันมายาวนาน รู้สึกถึงความสัมพันธ์ พี่น้อง เป็นเครือญาติกัน มีความสามัคคี และมีผู้นำเป็นคนดี ชุมชนของเราจึงอยู่มาอย่างมีศักดิ์ศรี

ก็มันเห็น ๆ กันอยู่ ชาวบ้านจะมีจะจน ทั้งเด็ก หนุ่ม สาว ผู้ใหญ่ และคนแก่ จะยังไงก็ต้องมางานวันฉลองเจ้าพ่อฯ ถ้าเป็นงานประเพณีอื่น ๆ ต้องมีของแจก ถึงจะมา แต่ถ้าเป็นวันฉลองเจ้าพ่อฯ มันก็น่าแปลกใจ มากันทุกคน และไม่ใช่ว่าเฉพาะคนในชุมชน คนที่อื่น รอบ ๆ ชุมชน หรือที่ไกล ๆ เขาก็มากัน ไม่ต้องแจกอะไรเขาก็มากัน ก็คนเขาศรัทธาเจ้าพ่อ ทำกันมาอย่างนี้นานแล้ว ก็ตั้งแต่จำความได้ ก็ทำกันมาตลอด (นิกร สุ่ความดี, สัมภาษณ์)

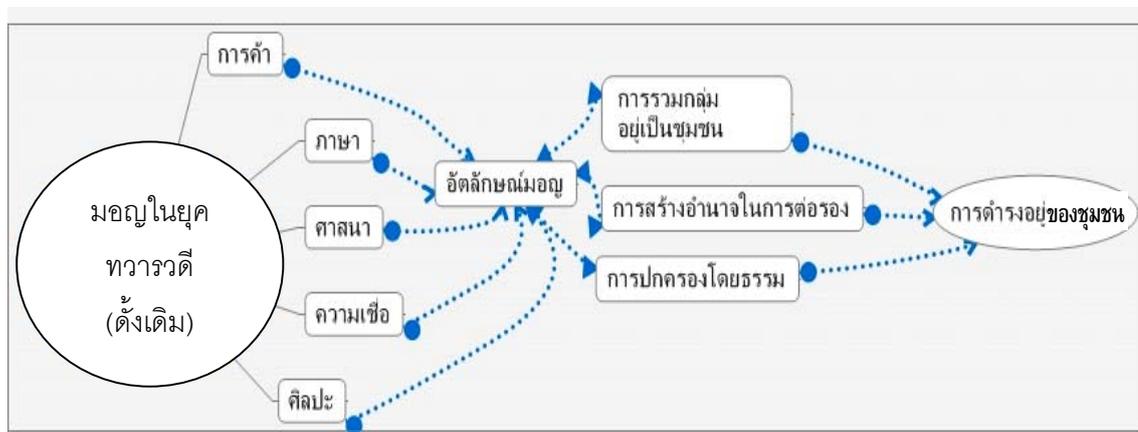
แต่ด้วยสภาพทางเศรษฐกิจของสมาชิกแต่ละครอบครัว ที่จะต้องดิ้นรนเพื่อความมั่นคงในอาชีพและสถานะทางเศรษฐกิจ ด้วยความเป็นชุมชนในเมืองหลวงเช่นกรุงเทพมหานคร

ซึ่งชาวบ้านต่างต้องแยกย้ายกันไปทำงานภายนอกชุมชน เพื่อให้มีรายได้มาดูแลสมาชิกให้มีความทัดเทียมกับครอบครัวอื่น ๆ ในละแวกชุมชน เป็นสาเหตุให้ชาวชุมชนในวัยทำงานส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีเวลามาพบปะกันเหมือนเมื่อก่อน ดังนั้นโอกาสที่จะพบเจอกันก็คือ วันสำคัญตามประเพณีชุมชน หรือหากมีเวลาตรงกันในวันหยุดงานถึงจะได้เจอกัน ถ้าหากเป็นวันพระ วันเข้าพรรษา ออกพรรษา พวกแม่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มาทำบุญกันที่วัดหลักสี่ ก็พอจะได้ถามไถ่ทุกข์สุขกันบ้างตามประสา แต่ส่วนใหญ่ก็ตั้งใจจะมาเจอกันในวันงานประเพณีฉลองเจ้าพ่อสมบุญมากกว่า

กระบวนการทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นไปเพื่อต้องการแก้ไขปัญหาด้านการบริหารชุมชน ผ่านการเลือกผู้นำซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญภายในชุมชน เริ่มจากการรวมกลุ่มกันภายใต้ความสัมพันธ์แบบครอบครัวเดียวกัน ความเป็นเครือญาติ เป็นพวกพ้องที่มีสายสัมพันธ์กันมาแต่อดีต เพื่อพูดคุยถึงสภาพปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำและคณะกรรมการชุมชนในสมัยต่อมา ในปี พ.ศ. 2546 โดยชาวบ้านเห็นพ้องกันที่จะเลือกผู้นำชุมชนคนใหม่ที่มีความผูกพันกับความเป็นชุมชน และเป็นลูกหลานชาวมอญ บรรพบุรุษที่ก่อตั้งชุมชนซึ่งมีประวัติศาสตร์มากกว่า 200 ปี

ภาพที่ 8.1

แสดงพลวัตของกระบวนการทุนทางสังคมในยุคทวารวดี

สังคมมอญในยุคทวารวดีนั้น ถือได้ว่าเป็นยุคที่ชาติพันธุ์มอญมีความเจริญสูงสุด อัตลักษณ์ของมอญที่เกิดจากการสังสมอารยธรรมได้แก่ ภาษา ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และศิลปะ ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมที่มอญเป็นผู้สร้างขึ้นเป็นของตนเอง วัฒนธรรมและความเจริญเหล่านี้ ได้ช่วยสร้างเสริมระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชาติพันธุ์มอญมีความเหนียวแน่นเป็นปึกแผ่น และอาจกล่าวได้ว่า สิ่งเหล่านี้มีส่วนสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนมอญโบราณ

อัตลักษณ์ที่สำคัญของสังคมมอญในยุคทวารวดี ได้แก่การมีภาษาเป็นของตนเอง สิ่งนี้ได้ช่วยให้ระบบการสื่อสารระหว่างชนชาติมอญเป็นไปได้อย่างรวดเร็วกว้างขวาง และอาจถือได้ว่าความสามารถในการสื่อสารโดยมีภาษาของตนเองมีส่วนที่สำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้ระบบการค้าขายของมอญทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ การที่คนมอญสื่อสารในภาษาเดียวกัน ช่วยให้คนมอญสามารถรวมกลุ่มกันทำการค้าและสร้างอำนาจในการต่อรองกับคู่ค้าอย่างได้ผล

อัตลักษณ์ที่สำคัญของสังคมมอญในยุคนี้อีกประการหนึ่งได้แก่ เรื่องของศาสนา มอญยุคทวารวดีมีการนับถือศาสนาพุทธนิกายหินยานที่เคร่งครัดในการปฏิบัติ คติธรรมจากพุทธศาสนาได้หล่อหลอมให้ชนชาติมอญมีแนวทางปฏิบัติไปในทางที่ถูกที่ชอบ มีผลต่อความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของสังคมมอญในยุคนั้น

นอกจากนั้น ชนชาติมอญยังมีคติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างที่อยู่อาศัย ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว อาทิ การอยู่เป็นกลุ่มเครือญาติ การอยู่ริมแหล่งน้ำ การอยู่ในบริเวณที่มีกำแพง คันดิน

หรือผู้นำล้อมรอบ คติความเชื่อเหล่านี้ ทำให้มอญสามารถอยู่กันเป็นกลุ่มก้อน อยู่กันระหว่าง เครือญาติ ทำให้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นไปในทางที่เกื้อกูลกัน

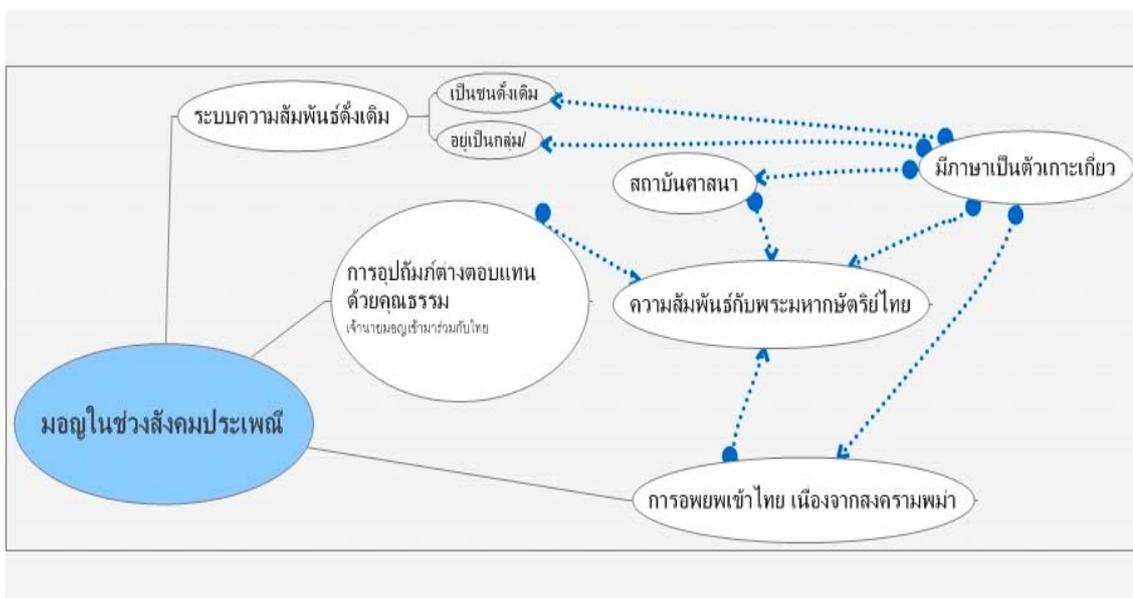
อัตลักษณ์ที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งของสังคมมอญยุคทวารวดี ได้แก่ การใช้หลักธรรมในการปกครองของสถาบันกษัตริย์ ในการใช้หลักการปกครองโดยธรรม ได้ช่วยให้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์ กับประชาชนเป็นไปอย่างราบรื่น และในหลักการเดียวกัน ความยึดมั่นในหลักธรรมของชาวมอญในการดำเนินวิถีชีวิต ทำให้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ และครอบครัว รวมทั้งสมาชิกในชุมชนมีความผูกพันเหนียวแน่น

จะเห็นได้ว่า ความมั่นคงของสังคมมอญในช่วงสังคมโบราณดั้งเดิม เกิดจากองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่สำคัญหลายประการ อาทิ องค์ประกอบด้านวัฒนธรรม อันได้แก่ ภาษา ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และศิลปะที่มีแสดงถึงอัตลักษณ์มอญอย่างชัดเจน รวมทั้งองค์ประกอบด้านผู้นำ ระบบอาวุโส ระบบเครือญาติ สถาบันกษัตริย์ และภูมิปัญญาทางการค้าขาย และการเลือกและการสร้างที่อยู่อาศัย

กล่าวโดยสรุป การดำรงอยู่ของชุมชนมอญโบราณในยุคทวารวดีได้แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของทุนทางสังคมในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นมิติที่เป็นรูปธรรม เช่น ศิลปะมอญ การสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย วัดวาอาราม อุโบสถ การแต่งกาย และการมีพื้นที่ในการปกครองของมอญ หรือมิติที่เป็นนามธรรม อันได้แก่ภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ที่ใช้ในการประกอบอาชีพ และหลักธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิต และใช้ในการปกครอง สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นองค์ประกอบของทุนทางสังคมที่เป็นปัจจัยช่วยให้ชุมชนมอญโบราณสามารถดำรงอยู่ได้

ภาพที่ 8.2

แสดงพลวัตของกระบวนการทุนทางสังคมในยุคสังคมประเพณี

มอญในช่วงสังคมประเพณี มีระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่สืบทอดมาจากมอญยุคดั้งเดิม ทำให้สังคมมอญมีความเกาะเกี่ยวกันเป็นปึกแผ่น ทั้งนี้เนื่องจากวัฒนธรรมของคนมอญที่มักจะถูกอยู่กันเป็นกลุ่ม มีการใช้ภาษาของตนเองเป็นสื่อกลาง แต่หลังจากเกิดสงครามกับพม่า และถูกพม่าเข้ายึดครอง ทำให้ชาวมอญต้องอพยพเข้ามาในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ในการอพยพของมอญในแต่ละครั้ง ก็จะมีการอพยพกันมาเป็นหมู่เหล่า ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติ หรือคนในชุมชนเดียวกัน ดังนั้น แม้จะย้ายมาอยู่ต่างแดน แต่ความเกาะเกี่ยวสัมพันธ์กันระหว่างคนมอญก็ยังมีอยู่อย่างเหนียวแน่น

เนื่องจากการอพยพของมอญในช่วงสังคมประเพณี เป็นการเข้ามาด้วยเหตุผลทางการเมือง ดังนั้น ในการอพยพมักจะมีผู้นำมอญที่ร่วมอพยพหลบหนีมาด้วย และผู้นำมอญเหล่านี้ก็จะเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อพระมหากษัตริย์ไทย และด้วยผลประโยชน์ทางการเมืองและการทหาร ผู้นำมอญที่อพยพเข้ามา มักจะได้รับการดูแลจากพระมหากษัตริย์ไทยเป็นอย่างดีและสมเกียรติ ส่วนคนมอญที่อพยพเข้ามาในไทย ก็จะเป็นกำลังสำคัญในกองทัพไทยในเวลาต่อมา ชาวมอญที่อพยพเข้ามาอยู่ในไทย ล้วนได้รับการดูแลเป็นอย่างดี โดยจะมีการจัดที่อยู่อาศัยและที่ทำกินให้แก่ชาวมอญทุกคน จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนมอญอพยพกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยเป็นไปอย่างเกื้อกูลกัน

ในการอพยพเข้ามาอาศัยในประเทศไทย สิ่งที่จะช่วยให้ชาวมอญมีความสามัคคี เกาะกลุ่มกันเหนียวแน่นได้แก่ สถาบันศาสนา พระสงฆ์มอญที่อพยพเข้ามาจะเป็นแกนกลางในการเชื่อมร้อยประสานความสัมพันธ์ระหว่างชาวมอญอพยพเข้าด้วยกัน การใช้ภาษามอญในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา รวมถึงการเรียนหนังสือของคนมอญในอดีตที่ต้องเรียนกับพระสงฆ์ที่วัด ทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของการพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนมอญด้วยกัน

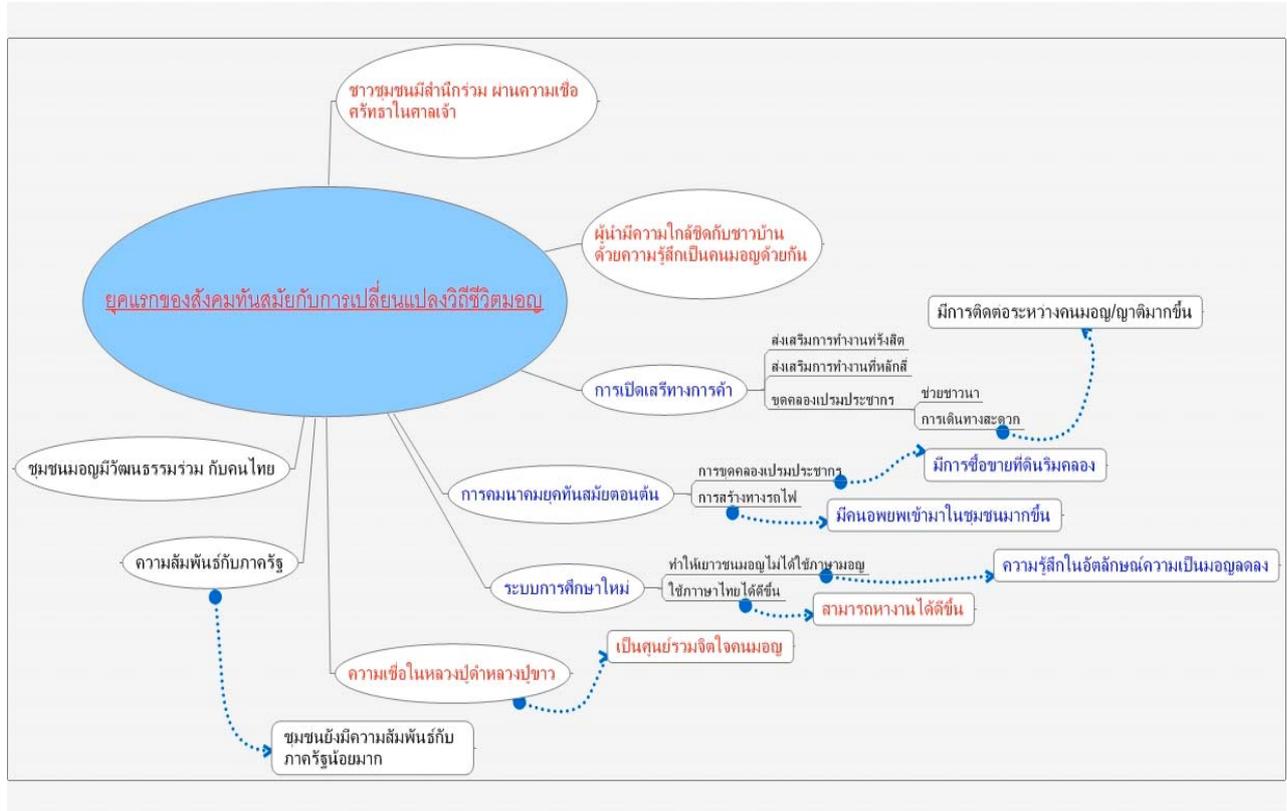
นอกจากความเชื่อในศาสนาพุทธแล้ว ชาวมอญยังมีความยึดมั่นในความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ทำให้มีการก่อสร้างศาลเจ้าซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนในเวลาต่อมา

อาจกล่าวได้ว่า ทูนาทางสังคมของมอญในช่วงสังคมประเพณี มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ วัฒนธรรม อันได้แก่ ภาษา ศาสนา ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และศิลปะที่มีแสดงถึงอัตลักษณ์มอญ นอกจากนี้ ยังมีเรื่องของ ผู้นำ ระบบอาวุโส ระบบเครือญาติ และภูมิปัญญาทางด้านการค้าขาย การเกษตร และการเลือก/สร้างที่อยู่อาศัย ที่ช่วยให้ชุมชนมอญยังดำรงอยู่ได้

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยที่ช่วยให้ชุมชนมอญสามารถดำรงอยู่ได้ ได้แก่ วัฒนธรรม แม้ในช่วงสังคมประเพณี มอญจะได้สูญเสียเขตแดนที่บ่งบอกถึงความเป็นรัฐชาติมอญไปแล้วก็ตาม แต่ด้วยความเข้มแข็งทางด้านวัฒนธรรม ทำให้ชนชาวมอญยังสามารถรวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน และคงความเป็นอัตลักษณ์ของมอญเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น จึงอาจกล่าวได้ว่า การดำรงอยู่ของความเป็นชุมชนมอญ ไม่ได้ยึดติดกับการมีพื้นที่หรือเขตแดน แต่อยู่ที่องค์ประกอบด้านวัฒนธรรม อันได้แก่ ภาษา ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาต่าง ๆ ซึ่งก็รวมถึงตัวผู้นำระบบอาวุโส และระบบเครือญาติด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 8.3

แสดงพลวัตของกระบวนการทุนทางสังคมในยุคต้นสังคมทันสมัย

มอญในยุคต้นของสังคมทันสมัย มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตมอญหลายด้าน หลังจากรัฐบาลได้มีนโยบายที่จะพัฒนาประเทศให้ทันสมัย และมีการเปิดประเทศให้มีการค้าเสรี ทำให้มีการขุดคลองเปรมประชากรเพื่อนำน้ำมาทำการเกษตร และใช้เป็นเส้นทางคมนาคม ผลจากการเปลี่ยนแปลง ทำให้การติดต่อเชื่อมโยงกันของผู้คนในชุมชนมีความลำบากมากขึ้น ในเวลาต่อมามีได้มีการซื้อขายที่ดินริมคลอง ทำให้เกิดการขยายตัวในเรื่องที่อยู่อาศัย ยิ่งไปกว่านั้น การสร้างทางรถไฟและการตัดถนนผ่านชุมชน ยิ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางระหว่างกันของคนในชุมชน และการอพยพเข้ามาพักอาศัยของผู้ที่อพยพเข้ามาหางานทำในกรุงเทพฯ และสิ่งที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดได้แก่การจักระบบการศึกษาใหม่ที่ทำให้คนมอญต้องหันไปเรียนและใช้ภาษาไทยแทนภาษามอญ ซึ่งถึงแม้จะช่วยให้คนมอญมีโอกาสหางานทำได้มากขึ้น แต่ก็ทำให้ความรู้สึกในความเป็นคนมอญลดลง เพราะไม่ได้สื่อสารกันด้วยภาษามอญเหมือนเดิม

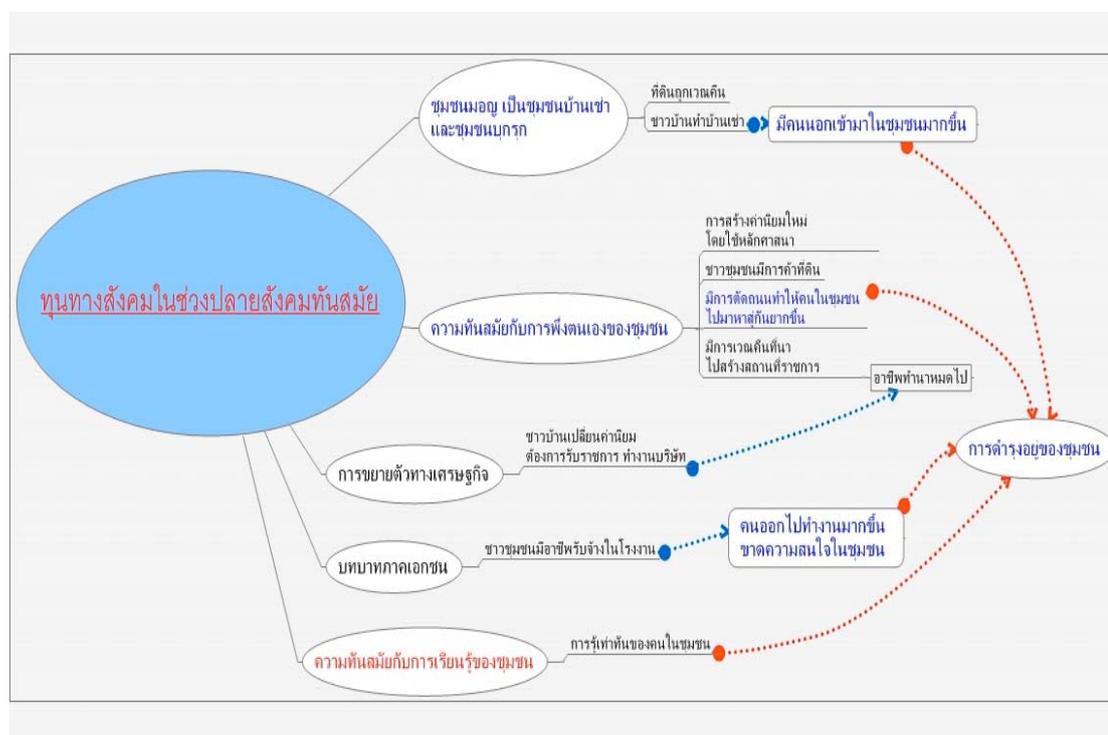
องค์ประกอบของทุนทางสังคมที่ช่วยให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ในยุคแรกของสังคมทันสมัยได้แก่ การมีผู้นำดีและเสียสละ ทำให้คนในชุมชนเกิดความรักใคร่สามัคคีกัน รวมทั้งชุมชนได้สร้างกลไกทางสังคมด้วยการนำเอาเรื่องของความเชื่อในพระสงฆ์ และผีบรรพบุรุษมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน กลไกดังกล่าว อันได้แก่ หลวงปู่ดำ หลวงปู่ขาว ศาลเจ้าพ่อโทงเทง และศาลเจ้าพ่อสมบุญ

ผลกระทบอีกประการหนึ่งต่อการดำรงอยู่ของชุมชนในยุคแรกของสังคมทันสมัย ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ทำให้คนต้องออกไปทำงานนอกชุมชน สิ่งนี้มีส่วนสำคัญที่จะทำให้ความเป็นชุมชนลดลงทั้งทางตรงและทางอ้อม เพราะคนในชุมชนขาดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

อาจกล่าวได้ว่า ทุนทางสังคมของมอญในช่วงยุคแรกของสังคมทันสมัยนั้น องค์ประกอบด้านวัฒนธรรม อันได้แก่ ภาษาได้หายไป นอกจากนั้น ระบบผู้นำ ระบบอาวุโส และเรื่องที่อยู่อาศัยก็ได้รับผลกระทบไปด้วย คงมีแต่ระบบเครือญาติ ความเชื่อ และพิธีกรรมที่ชาวชุมชนยึดถืออยู่ และสิ่งเหล่านี้ก็มีส่วนช่วยให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้

ภาพที่ 8.4

แสดงพลวัตของกระบวนการทุนทางสังคมในช่วงปลายสังคมทันสมัย

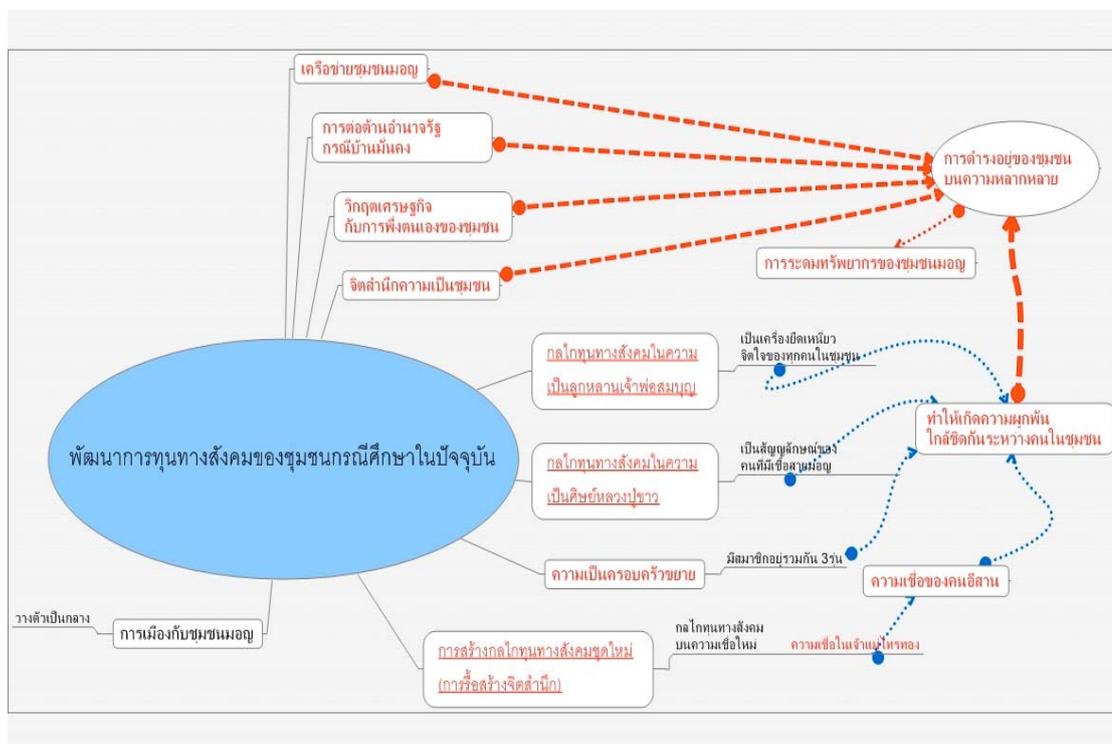

มอญในช่วงปลายสังคมทันสมัย ได้รับผลกระทบจากนโยบายพัฒนาเมืองให้ทันสมัยอย่างชัดเจน เพราะนโยบายดังกล่าวได้สร้างค่านิยมใหม่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ทำให้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจและเกิดการพัฒนาโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น รวมทั้งมีการเวนคืนที่ดินที่บ้านของคนในชุมชนเพื่อไปสร้างสถานที่ราชการ การเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้น้อยลง คนต้องออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น ทำให้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนไม่มีคนให้ความสนใจแก้ไข ยิ่งไปกว่านั้น ได้เกิดบ้านเช่าขึ้นในชุมชน ทำให้มีคนนอกเข้ามาพักอาศัยในชุมชน และก่อปัญหาให้แก่ชุมชนมากขึ้นกว่าที่เคยเป็นมาในอดีต

อาจกล่าวได้ว่า ทูนาทางสังคมของมอญในช่วงปลายของสังคมทันสมัย เมืองประกอบที่สำคัญได้สูญหายไป เรื่องที่อยู่อาศัยและสิทธิในการถือครองที่ดิน นอกจากนั้น ในชุมชนยังมีวัฒนธรรมหลากหลาย สิ่งที่ยังคงเหลืออยู่ในชุมชนได้แก่ ระบบเครือญาติ และความเชื่อในบรรพบุรุษร่วมกันของชาวมอญ สิ่งเหล่านี้ได้ช่วยยึดโยงคนในชุมชน แต่อาจจะไม่มากนัก ทำให้ชุมชนขาดความเข้มแข็ง แต่สิ่งหนึ่งที่ชุมชนยังคงมีอยู่ได้แก่ ความสำนึกร่วมกันในประวัติศาสตร์ชาติมอญ และความเป็นคนมอญด้วยกัน เพียงแต่สิ่งเหล่านี้ ถูกกดทับด้วยปัจจัยอื่น ๆ อาทิ ระบบการศึกษาที่ทำให้การสื่อสารด้วยภาษามอญขาดหายไป ระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์มอญที่เกิดจากการเขียนหนังสือที่วัดก็สูญหายไป การพบปะสังสรรค์ระหว่างคนในชุมชนก็ถูกระบบการทำงานสมัยใหม่บีบบังคับให้ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ดังนั้นถึงแม้ว่าในช่วงปลายของสังคมทันสมัย จะดูเหมือนว่าความสามารถในการดำรงอยู่ของชุมชนจะลดลง แต่ชุมชนก็ยังมีประวัติศาสตร์อันยาวนานอย่างเช่นความเป็นศิษย์หลวงปู่ขาว และมีรากเหง้าของวัฒนธรรมที่ยังรากฝังลึกอยู่ในชุมชน รอคารชุดค้นขึ้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนในอนาคต

ภาพที่ 8.5

แสดงพลวัตของกระบวนการทุนทางสังคมในปัจจุบัน

มอญในยุคในปัจจุบัน เป็นยุคที่ชุมชนได้สูญเสียองค์ประกอบที่สำคัญของทุนทางสังคมไปมากมาย ไม่จะเป็นเรื่องของ ภาษา ศาสนา ประเพณี และอาชีพ ซึ่งอาจจะรวมไปถึงระบบผู้นำระบบอาวุโส ที่เคยมีมาอย่างต่อเนื่องในชุมชน อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบันได้พบว่าชุมชนมอญได้มีการสร้างกลไกทางสังคมขึ้นมาเพื่อให้กลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนมีพื้นที่ในการแสดงตัวตน จึงจะเห็นได้ว่า ได้มีการสร้างความเป็นศิษย์หลวงพ่อขาว ที่เป็นสัญลักษณ์ของผู้คนที่มีเชื้อสายมอญ การสร้างความเป็นลูกหลานเจ้าพ่อสมบุญ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของผู้คนที่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในชุมชน หรือเป็นสมาชิกในชุมชน หรือการสร้างสัญลักษณ์ของเจ้าแม่โพสพ เพื่อให้ชาวอีสานมีพื้นที่ของตนเองในชุมชน จึงอาจกล่าวได้ว่า กลไกทางสังคมเหล่านี้ ได้ช่วยให้สมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ได้มีพื้นที่ในการแสดงตัวตน และมีโอกาสต่าง ๆ ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชน

สิ่งที่พบในชุมชนมอญยุคปัจจุบันได้แก่ การมีครอบครัวขยายของคนมอญ ทำให้ผู้อาวุโสในชุมชนยังคงมีบทบาทในชุมชนต่อไป และความเป็นครอบครัวขยาย ทำให้เกิดความอบอุ่นรักใคร่ของสมาชิกในครอบครัว และทำให้ชุมชนเข้มแข็งและสามารถดำรงความเป็นชุมชนอยู่ได้นอกจากนั้น การสร้างเครือข่ายทางสังคมของคนในชุมชนมอญ ซึ่งสมาชิกเครือข่ายมีทั้งที่เป็น

คนมอญด้วยกัน คนไทย หรือคนจีน รวมทั้งคนอีสานที่มาอยู่ในชุมชน ก็ช่วยสร้างจิตสำนึกให้บุคคลเหล่านั้นมีต่อชุมชนด้วยเช่นกัน และสิ่งเหล่านี้ ถือได้ว่ามีส่วนช่วยระดมทุน สร้างพลัง และทำให้ชุมชนมอญสามารถดำรงอยู่ได้

อาจกล่าวได้ว่า ทูตทางสังคมของมอญในยุคปัจจุบัน (2550) นั้น ชุมชนเมืองค้ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ระบบเครือญาติ และระบบความเชื่อ และเมื่อเกิดวิกฤตจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และวิกฤตทางด้านที่อยู่อาศัยของชุมชนมอญ ทำให้องค์ประกอบของทูตทางสังคมถูกรื้อฟื้นขึ้นมา อาทิ ระบบผู้นำที่มีเชื้อสายมอญ ระบบอาวุโส ระบบเครือญาติที่เป็นครอบครัวขยาย นอกจากนี้ ในชุมชนยังได้สร้างกลไกทางสังคม โดยใช้ระบบความเชื่อในผีบรรพบุรุษ เชื่อมโยงกับความเชื่อมั่นศรัทธาในศาสนาสร้างความเป็นชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาว สร้างศาลเจ้าพ่อสมบุญ สร้างศาลเจ้าแม่ไทรทอง ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างกลไกทางสังคมให้กับกลุ่มคนต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชน เพื่อให้มีพื้นที่แสดงความเป็นตัวตนของตนเอง และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาแก้ไขปัญหาให้แก่ชุมชน สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของชุมชนมอญในยุคปัจจุบันได้แก่ การรื้อฟื้นสำนึกความเป็นมอญที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกันของคนมอญในชุมชน เมื่อเกิดวิกฤตด้านที่อยู่อาศัยซึ่งกระทบกับความรู้สึกนึกคิดของคนในชุมชน ทำให้คนมอญในชุมชนได้รื้อฟื้นสำนึกความเป็นคนมอญกลับคืนมา และได้กลายเป็นพลังของชุมชนในการต่อสู้แก้ไขปัญหาให้กับชุมชน อาจสรุปได้ว่า ความเป็นชุมชนมอญสามารถกลับคืนมาได้ เพราะมีทั้งปัจจัยภายนอกอันได้แก่วิกฤตทางเศรษฐกิจสังคมที่เป็นตัวกระตุ้น และปัจจัยภายในอันได้แก่กลไกทางสังคมและสำนึกความเป็นชุมชนมอญ